

جایگاه صلح و حقوق بشر در آموزش و برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول

مسعود عبدالهی

دانشجوی دکتری علوم تربیتی (برنامه ریزی درسی)، دانشکده علوم انسانی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران

masoud.ab1371@gmail.com

علی اصغر ماشینچی (نویسنده مسئول)

استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران.

Mashinchi56@gmail.com

عباس قناتاش

دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

Gholtash578@yahoo.com

قابل انتشار در دوره ۲۵ شماره ۶۶ (تابستان ۱۴۰۵) نشریه پژوهش‌های حقوقی

چکیده:

یکی از مشخصه‌های هزاره سوم، رویکرد جهانی شدن می‌باشد که به طور قطع بسیاری از مؤلفه‌های امنیتی، کنترل اجتماعی، روابط فرهنگی، سیاسی، بومی و بین‌المللی را تغییر داده است. با این وجود جامعه جهانی همچنان با چالش‌هایی جدی در زمینه دستیابی به صلح و امنیت بین‌المللی روبه‌رو است. موارد متعدد نقض حقوق بشر موجب شده است که دولت‌های جهان به فکر یافتن راه‌حلی به منظور جلوگیری از وقوع چنین پیشامدهایی باشند. به طور کلی موضوعاتی وجود دارند که منحصر به جامعه خاصی نیستند بلکه از مسائل مشترک انسان‌ها در هزاره سوم به شمار می‌روند و نمی‌توان از بعد جهانی آنها غافل شد. از این رو آموزش نظام حقوقی، صلح و حقوق بشر در دروس علوم اجتماعی مستلزم دیدگاهی کلان‌نگر می‌باشد. ماده ۵۵ منشور سازمان ملل متحد، احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را مبنای تحقق صلح و امنیت در جهان معرفی می‌نماید. یکی از بهترین راه‌های ترویج حقوق بشر و احترام به آزادی‌های درونی ساختن و نهادینه کردن ارزش‌ها می‌باشد که به منظور تحقق این امر آموزش صلح و حقوق بشر در مدارس ضروری است. هدف این پژوهش جایگاه صلح و امنیت اجتماعی در نظام حقوقی برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول است. این پژوهش از نظر اهداف، کاربردی و از نظر شیوه اجرا، آمیخته (کیفی-کمی) از نوع اکتشافی، بود. جامعه آماری در بخش کیفی، شامل خبرگان برنامه ریزی درسی بودند که طبق اصل اشباع نظری، ۲۰ نفر انتخاب شدند. جامعه آماری پژوهش در بخش کمی، شامل تمامی معلمان متوسطه اول مشغول به کار در شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ به تعداد ۴۵۰ نفر بودند که بر اساس فرمول کوکران، ۳۶۰ نفر انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها در بخش کیفی، فیش برداری و منابع کتابخانه‌ای بود. در بخش کمی هم پرسشنامه محقق ساخته بر مبنای مصاحبه‌ها بود. روایی و پایایی در بخش کیفی، با استفاده از معیارهای کیفیت (موثق بودن) سنجیده شد و مورد تأیید قرار گرفت. در بخش کمی نیز از روایی صوری، محتوی و سازه برای سنجش روایی استفاده شد و برای پایایی از آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی استفاده شد که همگی مورد تأیید قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش حاضر در بخش کیفی، تکنیک دلفی بود. در بخش کمی نیز، از روش همبستگی پیرسون با نرم افزار Spss₂₃ و مدل سازی معادلات ساختاری (تحلیل عاملی تأییدی) با استفاده از نرم افزار Lisrel-_{۸,۸} استفاده شد. نتایج حاصل از پژوهش نشان دادند که مولفه‌های الگوی نظام حقوقی برنامه درسی علوم اجتماعی در ۵ بعد و ۱۶ مولفه شامل ابعاد؛ منطق و اهداف (۳ مولفه)، محتوا و فعالیت‌های یادگیری (۳ مولفه)، نقش معلم و مواد و منابع (۴ مولفه)، گروه بندی و سنجش و ارزشیابی (۳ مولفه)، مکان و زمان (۳ مولفه) بود. با توجه به اختلاف میانگین‌ها که مقادیری مثبت هستند، چنین استنباط شد که وضعیت مولفه‌ها کلاً در حالت مطلوب اما کمی بالاتر از میانگین بودند. علاوه بر این، نتایج اعتبار بخشی مدل نشان داد که تطبیق، قابلیت فهم بودن، قابلیت تعمیم، قابلیت کنترل مدل از نظر متخصصان دارای اعتبار است و با اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. در نهایت بر اساس رویکردهای کمی و کیفی، مدل نهایی ارائه شد.

کلید واژه: صلح، حقوق بشر، برنامه درسی، نظام حقوقی، علوم اجتماعی.

The place of peace and human rights in education and curriculum of social sciences of the first secondary school

Abstract:

One of the characteristics of the third millennium is the globalization approach, which has definitely changed many components of security, social control, cultural, political, local and international relations. Nevertheless, the world community is still facing serious challenges in the field of achieving international peace and security. Many cases of human rights violations have caused the governments of the world to think of finding a solution to prevent such incidents from happening. In general, there are issues that are not unique to a particular society, but are considered common issues of humans in the third millennium, and their global dimension cannot be neglected. Therefore, the teaching of the legal system in social science courses requires a macroscopic view of these issues. One of the most important issues is peace and human rights. Article 55 of the United Nations Charter introduces respect for human rights and fundamental freedoms as the basis for achieving peace and security in the world. One of the best ways to promote human rights and respect basic freedoms is to internalize and institutionalize values, and in order to achieve this, peace and human rights education is necessary. The purpose of this research is the place of peace and social security in the legal system of the social science curriculum of the first secondary school. This research was practical in terms of objectives and mixed (qualitative-quantitative) of exploratory type in terms of execution method. The statistical community in the qualitative section included lesson planning experts who were selected according to the principle of theoretical saturation, 20 people. The statistical population of the research in the quantitative part included all the first secondary teachers working in Shiraz in the academic year of 2022-2023 in the number of 450 people, of which 360 people were selected based on the Cochran formula. The data collection tools in the qualitative section were questionnaires and library resources. In the quantitative part, the questionnaire was made by the researcher based on the interviews. Validity and reliability in the qualitative section were measured and confirmed using quality criteria (reliability). In the quantitative part, form, content, and construct validity were used to measure validity, and Cronbach's alpha and composite reliability were used for reliability, all of which were confirmed. Data analysis in the current research and in the qualitative part was Delphi technique. In the quantitative part, Pearson's correlation method was used with Spss23 software and structural equation modeling (confirmatory factor analysis) using Lisrel-V 8.8 software. The results of the research showed that the components of the legal system model of social science curriculum in 5 dimensions and 16 components including dimensions; Logic and goals (3 components), learning content and activities (3 components), teacher's role and materials and resources (4 components), grouping and evaluation assessment (3 components), place and time (3 components). According to the difference of the averages, which are positive values, it was concluded that the state of the components were generally favorable but slightly higher than the average. In addition, the validation results of the model showed that the adaptability, comprehensibility, generalizability, and controllability of the model are valid from the point of view of experts and confirmed with 99% confidence. Finally, based on quantitative and qualitative approaches, the final model was presented.

Keywords: general policies of the system, curriculum, legal system.

امروزه مفهوم صلح و حقوق بشر در جامعه جهانی بیش از پیش احساس می‌شود و در آغاز هزاره جدید چالش‌های عمیقی فراروی جامعه جهانی وجود دارد. موارد متعددی چون قتل و غارت زنان و کودکان، کشتارهای وحشیانه رژیم صهیونیستی، مفسد و آسیب‌های اجتماعی در عرصه جهانی، انزوا و گوشه‌گیری جوانان از جامعه، افزایش میزان جنایات خشونت بار جوانان و نوجوانان، تخریب محیط زیست و درگیریهایی متعدد محلی و بین‌المللی از جمله این مسائل می‌باشند. به علت پیچیدگی‌های موجود در جهان معاصر و گسترش وسایل ارتباط جمعی بسیاری از کودکان خشونت را از طریق رسانه‌ها فرا می‌گیرند.^۱ همچنین ظهور اینترنت و بازی‌های رایانه‌ای خشونت را بیش از پیش ترویج داده‌اند به نحوی که به تدریج خشونت جزئی از فرهنگ شده و در قالب رفتارهای عادی و روزمره نوجوانان و جوانان متبلور می‌شود پدیده‌ای که از آن تحت عنوان طبیعی سازی خشونت نام برده می‌شود. «جنیفر جیمز» یکی از محققان حوزه آموزش صلح و حقوق بشر بر این باور است که حتی بهترین مدارس نیز خشونت را هر روز از طریق قوانین و مقررات، محتوای آموزشی و روشهای تعلیم و تربیت اعمال می‌نمایند. به زعم وی، هنگامی که قوانین و مقررات آموزشی بدون مشارکت دانش آموزان تدوین و اجرا می‌شود یا برنامه درسی مدارس به صورت زمان بندی شده فقط بر اساس نظرات بزرگسالان و بدون کمترین توجه به نیازهای دانش آموزان تدوین می‌گردد خود ترویج کننده خشونت است. این نوع خشونت، که از آن تحت عنوان خشونت ساختاری نیز نام می‌برند میتواند احساسات و عکس‌العمل‌های عاطفی و هیجانی را در بین دانش آموزان ترویج دهد.^۲ در چنین وضعیتی دانش آموزان فکر می‌کنند که هیچ گونه کنترل و اختیاری بر زندگی و تحصیل خود ندارند و نتیجه طبیعی این فرایند، آسیب دیدن عزت نفس و احساس خود ارزشمندی آنهاست که خود یکی از مؤلفه‌های مهم حقوق بشر است.^۳ امروزه فرایند جهانی شدن با شتاب روزافزون در حال عبور از مرزهای سیاسی، محدوده‌های فرهنگی و حریم‌های خانوادگی و فردی است. وقایع بین‌المللی نه فقط دولتها بلکه افراد را نیز متأثر ساخته است. دو جنگ جهانی و آثار به جای مانده از آن رشد سیستم‌های تسلیحات اتمی، ظهور جوامع فراصنعتی - امپریالیستی و تعارض میان آنها در سطح بین‌المللی نشان داده است که مردم عادی و حتی ساکنین نقاط دور افتاده از آثار شوم این تغییرات و رخدادها مصون نبوده و مجموعه این وقایع جهان را به سمت سراسیمگی پیش برده است. روشن است که در چنین وضعیتی، تغییرات سریع شرایط اجتماعی و اقتصادی در بسیاری از کشورهای جهان باعث بی‌ثباتی و شکل‌گیری بی‌عدالتی و نابرابری در میان ملتها شده است. بدیهی است که عدم آموزش و مدیریت صحیح این گونه پدیده‌ها تخریب قابل ملاحظه و فزاینده‌ای در زندگی انسانها به همراه داشته و از خاصیت حمایتی فرهنگ‌های بومی، مناسبات اجتماعی، همگرایی و همدلی‌ها کاسته است و موجب درگیری‌ها و تعارضات در صحنه‌های اجتماع ملی و بین‌المللی گردیده است. گرچه اصطلاح حقوق بشر جهانی گردیده و کسی با کاربرد این اصطلاح مخالف نیست ولی کمتر کسی است که به طور واقعی بداند حقوق بشر کدامند و چرا مهمند؟ همچنین گرچه آثار فراوانی برای حقوق بشر میتوان برشمرد اما در مورد مباحث آموزشی آن تلاش کمتری صورت گرفته است. امروزه مسأله صلح و حقوق بشر را میتوان از جدی‌ترین و ضروری‌ترین موضوعات حقوق بین‌الملل معاصر به شمار آورد. توسعه صلح و حقوق بشر را باید یکی از برجسته‌ترین تحولات قرن بیستم دانست که با ملی‌زدایی معیارهای حقوق بشری آن را به عنصری جهانی تبدیل کرده است. از سال (۱۹۴۵) زمان تأسیس سازمان ملل متحد ترویج و حمایت از حقوق بشر و صلح یکی از مهم‌ترین نگرانی‌ها و زمینه‌های اصلی کار سازمان ملل متحد بوده است. بر همین اساس است که می‌بایست در برنامه درسی مدارس توجه به این موضوع جزء اولویتهای اصلی و اساسی شود.

همچنین در بند ۳-۱ سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزشی کشور، ارتقاء کیفیت نظام آموزشی و افزایش مستمر شایستگی‌ها و مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان مبتنی بر تعلیم تربیت اسلامی که پایه و اساس صلح و حقوق بشر شناخته می‌شود مورد توجه قرار گرفته است و بر اساس سیاست‌های کلی نظام، تحول در نظام آموزش و پرورش مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی در جهت رسیدن به حیات طیبه و رشد و شکوفایی استعدادهای فطری و ارتقاء کیفی در حوزه‌های بینش، دانش، مهارت،

۱ شعبانی، حسن. مهارت‌های آموزشی و پرورشی، تهران، سمت (۱۳۷۹).

۲ شیلاکید، پیشنهادی چند برای آموزش حقوق بشر، ترجمه پرویز همایون‌پور، تهران، کمیسیون ملی یونسکو با همکاری انتشارات فرانکلین. (۱۳۵۱).

۳ طرح درس‌هایی در زمینه آموزش حقوق بشر در دوره‌های ابتدایی و متوسطه ترجمه وزارت آموزش و پرورش، تهران، وزارت آموزش و پرورش و کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل (۱۳۸۸).

تربیت و سلامت روحی و جسمی دانش آموزان با تأکید بر تربیت انسان‌های مؤمن، پرهیزکار، متخلق به اخلاق اسلامی، بلند همت و امیدوار به عنوان مولفه‌های انسان مصلح یکی از اولویت‌های اصلی نظام آموزش و پرورش است.^۴ همچنین بر اساس بند ۳-۲ سیاست‌های کلی نظام در حوزه آموزش و پرورش، ارتقاء جایگاه آموزش و پرورش به مثابه مهمترین نهاد تربیت نیروی انسانی و مولد سرمایه اجتماعی و عهده دار اجرای سیاست‌های مصوب و هدایت و نظارت بر آن (از مهد کودک و پیش دبستانی تا دانشگاه) به عنوان امر حاکمیتی با توسعه همکاری دستگاه‌ها یکی از اولویت‌های اساسی در چشم انداز توسعه ۱۴۰۴ است و بر این اساس، بهسازی و اعتلای منابع آموزش و پرورش به عنوان محور تحول در نظام تعلیم و تربیت کشور و بهبود مدیریت منابع انسانی با تأکید بر: ارتقاء کیفیت نظام تعلیم و تربیت و افزایش مستمر شایستگی‌ها و توانمندی‌های علمی، حرفه‌ای و تربیتی دانش آموزان و روزآمد ساختن برنامه‌های درسی و شیوه‌های یاددهی و یادگیری برای پرورش دانش‌آموزان با انگیزه، کارآمد، متدین، خلاق و اثربخش از برنامه‌های اساسی در سیاست‌های کلی نظام است.^۵ لازم به ذکر است که کلیه عوامل مذکور بدون تردید به نوبه خود در ایجاد فرهنگ جهانی صلح و حقوق بشر مؤثرند اما به نظر می‌رسد آموزش صلح و حقوق بشر در مدارس در این زمینه نقش اساسی و تعیین کننده دارد و بدین ترتیب در میان فعالیتهای سازمان ملل متحد در جهت ترویج و حمایت از صلح و حقوق بشر، فعالیت‌های آموزشی و برنامه درسی دارای اهمیتی خاص می‌باشند. هر روز رسانه‌های دنیا اخباری را در ارتباط با نقض صلح و حقوق بشر در بوق و کرنا می‌کنند در حالی که هنوز اغلب مردم فهم مبهمی از مفهوم این عبارات دارند. برای مثال بررسی منتشره در ایالات متحده در سال ۱۹۹۷ نشان داد که ۹۳ درصد از مردم این کشور از شرح محتوای اعلامیه جهانی صلح و حقوق بشر ناتوانند با اینکه آموزش حقوق بشر، یک حق بشری است و حقوق بشر باید بخشی از آموزش پایه‌ای هر فرد باشد، بر اساس نظام ارزشی جهانی که کرامت انسانی و برابری را مورد تأیید قرار می‌دهد آموزش حقوق بشر برای صلح یک نیاز است. هدف غایی از این برنامه این است که ساکنین این کره خاکی، تعهد و مسؤلیت جای دادن این ارزشها را در زندگی روزمره خود بر عهده گرفته و مهارت‌هایی را جهت دفاع از این ارزشها تحصیل کنند. بنابراین اگرچه در سطح جهانی یک توافق کلی در مورد آموزش صلح و حقوق بشر وجود دارد و علی‌رغم نقش ویژه‌ای که یونسکو در جهت ترویج آموزش صلح و حقوق بشر و کمک به کشورها در این زمینه ایفا می‌کند اما در غالب کشورها از جمله کشور ما امکانات عملی برای اجرای این آموزش ناکافی است. بدون تردید برای ایجاد و تقویت فرهنگ صلح و حقوق بشر از طریق آموزش آن، دولت باید در اولین گام مصّر به ایجاد تغییرات مشخص در نحوه آموزش رسمی خود و گنجاندن آن در برنامه درسی دانش آموزان و الزام جامعه به رعایت حقوق بشر در درون ساختارها و مؤسسات دولتی گردد.^۶ آنچه مسلم است آنکه به منظور تحقق حق آموزش حقوق بشر علاوه بر تصویب اسناد و همکاری سازمان‌های مختلف، نیازمند تدوین برنامه‌ها و راهکارهای مختلفی هستیم که یکی از مهمترین آنها برنامه ریزی برای ایجاد جایگاه ویژه صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم اجتماعی مدارس متوسطه اول است که در آموزش علوم اجتماعی بر اساس سیاست‌های کلی نظام به آن توجه ویژه‌ای شده است. این شیوه به کارگیری علوم و موضوعات و مفاهیم علمی در موقعیت و مکان‌های آشنا و مناسب، یادگیری را برای افراد معنادار و ملموس می‌کند.^۷ با توجه به مباحث مطرح شده، می‌توان گفت که تاکنون پژوهشی که به جایگاه صلح، حقوق بشر و امنیت اجتماعی در نظام حقوقی برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول پرداخته باشد انجام نشده است و از طرفی هیچ یک از پژوهش‌هایی که در پیشینه مورد بررسی قرار می‌گیرند به ارائه یک مدل علمی بین متغیرهای مورد مطالعه این پژوهش نپرداخته است. لذا با توجه به اهمیت بسیار زیاد موضوع و عدم وجود مطالعاتی جامع در این خصوص، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سوال است که مبانی و رویکردهای مبتنی بر صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم اجتماعی متوسطه اول چیست؟ و چگونه می‌توان به ارائه الگویی مبتنی بر صلح و حقوق بشر در دروس علوم اجتماعی متوسطه اول پرداخت؟

۱. پیشینه تحقیق

۴. سیاست‌های کلی نظام، ابلاغی مقام معظم رهبری به سران قوا، (تهران، دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).

۵. سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش کشور، (تهران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۲).

۶. غنورزاده، احمدرضا، مطالعه تطبیقی بررسی جایگاه دروس تکنولوژی آموزشی در نظام تربیت معلم کشورهای انگلیس، کره جنوبی، ژاپن و ایران، پایان نامه دکتری، دانشگاه یزد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، (۱۳۹۹).

۷. ابن رومی، سمیه. بررسی نظریه ارتباط گرای. نشریه مطالعات آموزشی. شماره دوم، سال سوم. (۱۳۹۹). ۴۱-۵۱.

شواهد و مطالعات نشان می‌دهد که اهداف برنامه‌های صلح و حقوق بشر در اکثر کشورهای جهان کم و بیش مشابه است. با این همه در کشورهای مختلف جهت گیری‌های گوناگون درباره اصول متون و روشهای آموزش صلح و حقوق بشر وجود دارد. مثلاً در کشورهای غربی، آموزش صلح و حقوق بشر یک کار آموزشی تصور میشود که تفاهم و همکاری بین المللی را افزایش میدهد و در کشورهای سوسیالیستی آموزش صلح و حقوق بشر به معنای تعلیم انسانیت و برابری در قالب نظام آموزش و پرورش رسمی کشور است و همه آموزشها در واقع وابسته به آموزش صلح و حقوق بشر می‌باشد زیرا صلح و حقوق بشر هدفی برای رشد تاریخی جوامع سوسیالیستی بوده است. در این کشورها عملاً فاصله میان نظر و عمل بسیار بوده است. در کشورهای در حال توسعه آموزش صلح و حقوق بشر همان آموختن بی عدالتی‌های حاکم بر جامعه و تلاش برای کاهش یا از بین بردن آنهاست و تلاشی برای رشد اقتصادی اجتماعی و ملیت است. با اینکه تلاش‌های بسیار گسترده‌ای در زمینه آموزش صلح و حقوق بشر صورت گرفته است، اما نگرانی‌هایی در این مورد وجود دارد. در این بخش به مواردی از مطالعات انجام شده در این زمینه می‌پردازیم.

زارعی زوارکی، زمانی، و طاهایی (۱۳۹۶). آموزش حقوق بشر پیش از آموزش عالی و در دوره ابتدایی انجام دادند. نتایج نشان داد که مدرسه جایی است که تعلیم و تربیت اصلی در آن جریان دارد. از این رو باید محیط آن به نحوی باشد که موجب پرورش فکر و شکوفایی اندیشه دانش آموزان شود. پس مدرسه می‌تواند اولین محل رسمی برای آموزش حقوق بشر تلقی گردد. هرگونه تلاش برای ایجاد باور عمیق در کودکان نسبت به مفاهیم حقوق بشر می‌تواند در خلق و حفظ دنیای مسالمت آمیز موثر باشد و برای ایجاد و نهادینه شدن فرهنگ حقوق بشر و گسترش و احترام به این حقوق، دوره ابتدایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آموزش قوانین شهروندی، منع تبعیض و رفتارهای تحقیرآمیز، منع خشونت و قلدری، آموزش صلح، مهارت‌های مدنی، مقابله با بی عدالتی، مسائل مربوط به مهاجرین، آموزش بردباری و مدارا به کودکان، دوستی علیه فقر و محرومیت، عدالت اجتماعی، درک چند فرهنگی و حل مسالمت آمیز مناقشات، برنامه اقدام و دفاع از حقوق افراد معلول و آموزش حقوق کودک از جمله موارد آموزشی در برنامه‌های آموزشی دوره ابتدایی می‌تواند باشد. هدف این پژوهش، طراحی برنامه‌های آموزشی پودمانی حقوق بشر در دوره دوم ابتدایی در ایران بود. روش پژوهشی از نوع توصیفی - تحلیلی و منطقی با روش پژوهش بردی انتخاب شد. بر اساس این روش ابتدا اطلاعات مورد نیاز درباره مفاهیم و مولفه‌های حقوق بشر در دوره دوم ابتدایی از منابع معتبر گردآوری، طبقه بندی و تفسیر شده و در نهایت شباهت‌ها و تفاوت‌ها مورد بررسی قرار گرفته و سپس بر اساس آن برنامه‌های آموزشی پودمانی حقوق بشر برای دانش آموزان دوره دوم ابتدایی ایران پیشنهاد شده است.

مرزوقی، محمدی، خورسندیان، و براهویی (۱۳۹۶) مطالعه‌ای با موضوع برنامه درسی حقوق بشر در آموزش عالی انجام دادند. نتایج نشان داد که حقوق بشر از کرامت و آزادی هر انسانی محافظت می‌کند، بنابراین دولت‌ها باید تعلیم و تربیت خود را برای ارتقای بهره مندی از حقوق بشر هدف گذاری کنند. لذا هدف پژوهش حاضر تدوین برنامه درسی حقوق بشر در آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران است. روش بررسی: روش بررسی بر اساس طرح کیفی و روش مطالعه موردی. به منظور تعیین عناصر لازم برای تدوین برنامه درسی حقوق بشر است که با نظر استادان و متخصصان گروه حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه‌های شهید بهشتی، اصفهان، شیراز و کرمان، با استفاده از پرسش نامه بازپاسخ و نیمه ساختارمند و با نمونه گیری هدفمند، با تکنیک اشباع نظری به دست آمد. سپس داده‌های به دست آمده با استفاده از نرم افزار N-Vivo در قالب شبکه مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر دسته بندی و سازماندهی شدند. برای اعتباریابی داده‌های کیفی از روش همسوسازی استفاده شد. یافته‌ها: برنامه درسی حقوق بشر (مضمون فراگیر) ابعادی مثل محتوا، منطق، اهداف، روش‌ها و محیط یادگیری به عنوان مضامین سازمان دهنده دارد و هر کدام از این مضامین هم سطوح و مضامین پایه متنوعی دارند که در تدوین برنامه درسی حقوق بشر بایستی در نظر گرفته شوند. نتیجه گیری: حقوق بشر از طریق تقاضای آگاهانه و مداوم و دانستن درک و حمایت از حقوق همه مردم و احترام به آن‌ها محقق می‌شود.

۸.زارعی زوارکی، اسماعیل، زمانی، سیدقاسم، و طاهایی، زهرا. آموزش حقوق بشر پیش از آموزش عالی و در دوره ابتدایی. پژوهش‌های روابط بین الملل، (۱۳۹۶).
SID. <https://sid.ir/paper/519435/fa>. ۲۸۵-۲۶۵. (۲۴)

۹.مرزوقی، رحمت اله، محمدی، مهدی، خورسندیان، محمدعلی، و براهویی، فریده. برنامه درسی حقوق بشر در آموزش عالی: یک مطالعه کیفی. راهبردهای آموزش (راهبردهای آموزش در علوم پزشکی)، (۱۳۹۶). ۱۰(۶). ۴۹۲-۵۰۷. SID. <https://sid.ir/paper/174200/fa>

بنابراین آموزش حقوق بشر سهم بزرگی در حفاظت پیوسته و مداوم از نقض حقوق بشر دارد و نوعی سرمایه گذاری مهم برای دستیابی به جامعه ای است که تمام افراد در آن باید محترم و ارزشمند باشند.

نواب دانشمند^{۱۰} (۱۳۸۶) مطالعه ای با موضوع بررسی برخی از روشهای آموزش حقوق بشر انجام داد. نتایج نشان داد که هزاره سوم میلادی در شرایطی آغاز شده است که جامعه جهانی همچنان با چالش هایی جدی در زمینه دستیابی به صلح و امنیت بین المللی رو به رو است. موارد متعدد نقض حقوق بشر موجب شده است که دولتهای جهان به فکر یافتن راه حلی به منظور جلوگیری از وقوع چنین پیشامدهایی باشند. ماده ۵۵ منشور سازمان ملل متحد احترام به حقوق بشر و آزادی های اساسی را مبنای تحقق صلح و امنیت در جهان معرفی می کند. یکی از بهترین راههای ترویج حقوق بشر و احترام به آزادی های اساسی، درونی ساختن و نهادینه کردن ارزشها و اصول حقوق بشر است که به منظور تحقق یافتن آن آموزش حقوق بشر ضروری می باشد و برای موثرتر ساختن این آموزش ها نیازمند شناخت و بررسی شیوه ها و روش های آموزشی هستیم که بتواند ما را در رسیدن به این هدف یاری رساند. این مقاله در نظر دارد به بررسی فرایند آموزش حقوق بشر و روش های آموزشی نوینی که در این زمینه توصیه شده است بپردازد.

میرزازاده، زمانی، محبی، رحیمی، (۱۴۰۲). در مطالعه ای که با موضوع نقش نهاد داوری بین المللی در حفظ صلح و امنیت جهانی با تأکید بر بازیگران غیردولتی انجام دادند، نشان دادند که نقش داوری بین المللی در ایجاد و حفظ صلح و امنیت جهانی به طور عمده از طریق حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات بین المللی و همچنین توسعه و پیشرفت رویه داوری ناظر به حقوق بین الملل، حاکم بر حل و فصل اختلافات بین المللی بوده است. امروزه نقش روزافزون بازیگران غیردولتی به عنوان تابعان جدید حقوق بین الملل بیش از پیش اهمیت یافته است. علاوه بر این، نهادهای بین المللی و غیردولتی نیز در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین الملل نقش سازنده ای را ایفا نموده و می کنند. در این پژوهش با بررسی برخی از داوری های بین المللی مهم در پی پاسخ به این پرسش هستیم که نهاد داوری بین المللی در حل و فصل اختلافات بین دولت ها و بازیگران غیردولتی و بازیگران غیردولتی با یکدیگر، چگونه در حفظ صلح و امنیت جهانی و توسعه حقوق بین الملل تأثیرگذار بوده است. نگارنده پس از تحلیل و بررسی رویه داوری بین المللی به این نتیجه کلی رهنمون می گردد، زمانی که تلاش های دیپلماتیک برای حل و فصل اختلافات بی نتیجه می ماند، بهترین راه حل، رجوع به داوری است. در واقع، نهاد داوری بین المللی سازوکار مطمئنی است که می تواند مناقشه را در همان مراحل اولیه به صورت مسالمت آمیز حل و فصل نماید و از تبدیل شدن آن به خصومت و درگیری ممانعت کند.

مونتته سوری (۲۰۰۵) در مطالعه خود درباره آموزش صلح و حقوق بشر در برنامه درسی نظر خود را این گونه بیان کرده است. آموزش مدارس افراد را تشویق می کند تا آنها به دنبال علایق شخصی خود بروند و در صدد برآورده کردن خواسته های مادی و نفسانی خود بوده و این اصل آنها را از رعایت اصل صلح جویی و رعایت حقوق هموعان دور می سازد. بنابراین دانش آموزان در مدرسه آموزش می بینند که هیچ کمکی به اطرافیان خود نکنند و برای پیشرفت همکلاسی های خود هیچ تلاشی نکنند و تنها نگرانی شان این باشد که در پایان سال رتبه بالا کسب کنند و جایزه این رقابت را به خود اختصاص دهند (اصل خودمحوری و عدم رعایت حقوق هموعان). این مخلوقات خود خواه که به طور تجربی ثابت شده است. از لحاظ روحی و ذهنی خسته هستند، بعدها در زندگی خود را همانند دانه ای جدا بر روی کویری می یابند. که هر کس جدا از همسایه خود زندگی می کند. آنها بی حاصل و بی ثمر هستند و اگر طوفانی بیاید این ذره های ریز انسانی که هیچ وابستگی به یکدیگر نداشته اند، به راحتی از هم پاشیده خواهند شد^{۱۱}. بنابراین با توجه به چالش های عمیق جامعه جهانی تقریباً کلیه کشورها در شرف تجدید یا اصلاح سیستم های آموزشی خود هستند تا از این طریق به رفع نیازهای مربوط به قرن بیست و یکم بپردازند. در این روند پاسخ به چالش ها را دیگر نمی توان در زمینه ملی جستجو کرد بلکه مستلزم همکاری گسترده و هماهنگی فراگیر بین المللی است. یکی از این موارد که همت بین المللی را می طلبد، اصل صلح، حقوق بشر و امنیت اجتماعی است که در برنامه درسی می بایست به آن توجه ویژه ای شود.

۱۰ نواب دانشمند، فریبا. بررسی برخی از روشهای آموزش حقوق بشر. مجله حقوقی، (۱۳۸۶). - (۳۷)، ۱۲۹-۱۶۷. SID.

<https://sid.ir/paper/436436/fa>

11 M. Montessori (1972), Education and Peace, Chicago, Henry Regnery, p. 34.

شورای جهانی برنامه درسی و آموزش^{۱۲} در سال ۱۹۷۱ توسط معلمان از سرتاسر جهان تشکیل شد. در مقدمه اساسنامه این شورا که یکی از سازمان‌های معروف جهانی در امر آموزش است و مسؤلیت و جایگاه معینی را در آموزش صلح به خود اختصاص داده، چنین بیان شده است: اکنون زمانی است که جامعه جهانی و معلمان وظیفه اطمینان بخشیدن به مردم را دارند. آموزش نقش مؤثری در ارتقاء برابری صلح و تصور حقوق بشر جهانی دارد. در نتیجه، تمامی برنامه‌های درسی و آموزشی مؤسسات آموزشی برای کودکان، جوانان و سالمندان باید در جهت ارتقاء عزت نفس افراد، آگاهی اجتماعی و ایجاد توانایی شرکت در تمامی سطوح جامعه جهانی از ملی تا جهانی باشد. این شورا خواستار تمرکز بیشتر بر روی مسائل صلح، هم در حوزه کتب درسی و برنامه‌های آموزشی و هم در محدوده دانش نگرش و توانش دانش آموزان است. آنها معتقدند در حقیقت مدرسه باید مکانی برای آموزش و پرورش صلح و مفاهیم باشد زیرا کودکان و نوجوانان امروز، رهبران و تصمیم‌گیرندگان فردای جامعه هستند و هرگونه تلاش برای ایجاد باور عمیق نسبت به صلح و ضرورت احترام به خود دیگران و محیط پیرامون می‌تواند در خلق و حفظ جهانی صلح آمیز بسیار مؤثر باشد.^{۱۳}

عباسپور^{۱۴} (۱۳۹۸) در پژوهشی به طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی صلح جویانه دوره متوسطه اول با تأکید بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران پرداختند. نتیجه پژوهش، ارائه الگوی پیشنهادی متشکل از مبانی، اصول و عناصر اصلی برنامه درسی صلح جویانه است که از نظر متخصصان برنامه‌ریزی درسی و کارشناسان دفتر تألیف کتب درسی، معتبر می‌باشد. برای هر بخش از الگو، مؤلفه‌هایی هماهنگ با سند تحول بنیادین ارائه گردید که توجه به آن‌ها بستر مناسبی برای برنامه‌ریزان درسی در طراحی و تدوین برنامه درسی صلح جویانه دوره متوسطه اول، فراهم می‌نماید. عمده‌ترین نتایج شامل، ضرورت توجه به رویکرد شایستگی‌محور در تعیین اهداف، چرخش از شیوه تلفیقی به شیوه تفکیکی و مستقل در سازماندهی و ارائه محتوا، توجه به راهبردهای فعال مسأله‌محور و عملی در فرایند یاددهی - یادگیری و بهره‌گیری از شیوه ارزشیابی مستمر مبتنی بر عملکرد و ارائه بازخورد اصلاحی در جهت تحقق اهداف صلح جویانه است.

کرفورد^{۱۵} (۲۰۱۹) پژوهشی به این نتایج دست یافت که یادگیری از عوامل مهم تبیین کننده رشد شخصیت و مبانی صلح جویانه به شمار می‌آید، به گونه‌ای که بعضی از روشهای کارآمد، بر اصول یادگیری بنا نهاده شده‌اند. سیندر^{۱۶} و کیت (۲۰۱۹) در پژوهشی نشان داده است این امر می‌تواند با تقویت شادی در دانش آموزان، از آنان نیروهایی انسانی برای کمک به جوامع صلح آمیزتر، عادلانه‌تر، پایدارتر و در نهایت شادتر بسازد.

بنابراین غالب پژوهشهای صلح نشان داده‌اند که صلح تنها به واسطه تغییر آگاهی انسان به وجود نمی‌آید و تنها به خواست مردم محقق نمی‌شود بلکه مسأله صلح به امکان تغییر مؤثر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی نیز مربوط است که از طریق آموزش امکان پذیر می‌شود.^{۱۷}

مرور پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که اگر چه در برخی مولفه‌های برنامه درسی علوم اجتماعی در خصوص صلح و حقوق بشر در ایران تحقیقاتی انجام شده ولی به صورت کلی و جامع حقوقی هیچ تحقیقی در این خصوص انجام نشده، لذا خلأ پژوهشی در این خصوص و نبود تحقیقات جامع و لزوم ارائه تحقیق در این موضوع جهت ارائه راهکار به برنامه ریزان و سیاستمداران نظام، جهت تدوین خط‌مشی‌های کلی نظام آموزشی و حقوقی، ضرورت و اهمیت تحقیق را نشان می‌دهد.

۲. مبانی نظری

12 World Council of Curriculum and Instruction (WCCI).

13 Y. Dewine, "Education for a Peaceful World", p. 18.

۱۴ عباسپور، علی. طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی دوره متوسطه اول با تأکید بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱۶(۲)، (۱۳۹۸). ۱۶۹-۱۸۳.

15 Crawford, M. O. (2019). Curriculum development. Nairobi: Longhorn Publishers.

16 Snider, L. & Keith M. (2019). Teachers' role in curriculum development. MEd Thesis: Rand African University.

17 O.F. Bollnow (1966), Crisis and New Beginning: Security and Peace as a Task of Education, Heidelberg, p. 77.

اهمیت آموزش و برنامه درسی برای ترویج صلح و حقوق بشر در فرصت‌های گوناگون توسط سازمان ملل متحد مورد اذعان مجمع عمومی قرار گرفته است. هنگام تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر مجمع عمومی اظهار نظر نمود که این متن بین تمام مردم دنیا انتشار یابد و توصیه نمود که دولت‌ها موجبات نشر، نمایش و تشریح اصولی آن را در مدارس فراهم نمایند.^{۱۸} بنابراین حق آموزش باید در رأس تمام حقوق انسانی دیده شود. آموزش صلح و حقوق بشر پیش شرط توسعه وجدان و مسؤولیت اجتماعی، احترام به دیگران و فرهنگ همبستگی است.^{۱۹} آموزش صلح نیازمند آموزش حقوق بشر است. هسته مفهومی صلح، کنترل، کاهش و حذف خشونت است و هسته مفهومی حقوق بشر شناسایی تکمیل و جهانی سازی کرامت انسانی است. حقوق اقتصادی، اجتماعی فرهنگی مدنی و سیاسی میتوانند در راه تحقق صلح مثبت بهترین فضا را برای احتراز از بروز درگیری فراهم کنند.^{۲۰} آموزش قلب هر استراتژی برای پایه ریزی فرهنگ صلح است. آموزش گسترده ترین بستر برای تدارک ارزشها مهارتها و دانش است که اساس احترام به صلح، حقوق بشر و اصول دموکراتیک را تشکیل می‌دهد. آموزش نه تنها باید باور به این حقیقت را که صلح، ارزش بنیادی نوع بشر است خلق کند بلکه باید نگرش دخالت و مسؤولیت در امور مربوط به صلح در سطوح محلی ملی منطقه‌ای و جهانی را قالب ریزی کند.^{۲۱} رعایت حقوق بشر مستلزم آشنایی با مفاهیم انتزاعی و همچنین مکانیزم‌های تضمینی آن است. لذا نحوه آموختن و آموزش دادن این مفاهیم و اسناد بنیادین مربوط به آن از اهمیت خاص برخوردار است. این آشنایی نه طبیعی است و نه خود جوش و آبی و به مانند هر دانش دیگر باید به نحو پویا انتقال یابد در نتیجه لازم است زمینه و امکان آموزش صلح و حقوق بشر برای همه ایجاد گردد.^{۲۲} دلیل وجودی هر سیستم آموزشی تحقق بخشیدن به هدف‌های آن نظام است. اسناد بین المللی حقوق بشر نیز اهداف امید بخشی را برای آموزش صلح و حقوق بشر مقرر می‌کنند. برای مثال کنگره بین المللی آموزش حقوق بشر وین ۱۹۷۸ اهداف آموزش حقوق بشر را چنین اعلام کرد: «تشویق برخورد‌های مبتنی بر دگر پذیری، احترام و همبستگی، به دست آوردن شناخت و اطلاعات در مورد حقوق بشر و آگاه ساختن افراد از راه‌ها و وسایلی که به کمک آنها می‌توان حقوق بشر و صلح را به واقعیت اجتماعی و سیاسی جامعه بدل کرد». بنابراین آموزش صلح و حقوق بشر شامل یادگیری و تمرین صلح و حقوق بشر است به این معنا که صلح و حقوق بشر در تمام سطوح نظام آموزشی اجرا می‌شود و از طریق انتقال محتوا و نیز تجربه کردن آموزش داده می‌شود.^{۲۳} اصولاً می‌توان گفت آموزش صلح و حقوق بشر ناظر به سه حوزه اصلی است: ۱ آموزش‌هایی که سطح دانش مخاطبان را در خصوص صلح و حقوق بشر ارتقاء می‌دهند. برای مثال آموزش‌هایی که به معرفی اسناد صلح و حقوق بشر، تحولات تاریخی مربوط به صلح و حقوق بشر و ... می‌پردازد (حیطه شناختی)؛ آموزش‌هایی که شناسایی و معرفی نگرش‌های حقوق بشری یا مغایر با صلح و حقوق بشر را هدف قرار داده‌اند از جمله توجه دادن افراد به مسأله شأن و کرامت انسان، برابری انسانها و ... که می‌تواند افراد را برای مشارکت فعال در جامعه آماده سازد (حیطه عاطفی)؛ آموزش‌هایی که مهارت‌های صلح و حقوق بشری مخاطبان را افزایش می‌دهد و آنها را در احقاق حقوق خویش و بازداشتن از نقض حقوق‌شان توانا می‌سازد از جمله مهارت‌های مربوط به حل مسأله، همکاری و ... (حیطه روانی - حرکتی).^{۲۴} در ادامه به بررسی مفاهیم و موضوعات مرتبط با مبانی نظری تحقیق پرداخته می‌شود.

۳-۲- آموزش صلح و حقوق بشر

سازمان ملل متحد در دهه آموزش حقوق بشر به همه دولت‌های عضو سازمان ملل متحد توصیه کرد و از آن‌ها حمایت کرد تا دانش حقوق بشر را هم از طریق نظام آموزش رسمی و هم آموزش عمومی و بزرگسالان در دسترس همه قرار دهند. آموزش حقوق بشر خود یک حق بنیادین انسان و یک مسؤولیت برای انسان است: در مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر «هر فرد و هر نهادی در

18 Universal Declaration of Human Rights Resolution 217 (III) of 10 December 1948.

19 UNESCO (1998), Taking Action for Human Rights in the Twenty-First Century, UNESCO Publishing, p.27

20 J. Andrepolos and R. Claude (1997), Human Rights as Education for Peace, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, p. 11

21 J. Symondes (1999), Human Rights: New Dimension and Challenges, Sydney, Ashgate, p. 20.

۲۲ اردشیر امیرارجمند، پیشین ص ۱۶۵

۲۳ اردشیر امیرارجمند (۱۳۷۸) آموزش حقوق بشر مجله تحقیقات حقوقی من ۲۶-۲۵، صص ۱۶۶-۱۶۵

۲۴ یونسکو و آموزش حقوق بشر (بی تا) ترجمه وزارت آموزش و پرورش تهران وزارت آموزش و پرورش، ص ۵.

جامعه" به "تلاش برای کمک به رعایت این حقوق و آزادی ها از طریق تعلیم و تربیت و آموزش" ترغیب شده است. در میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی تاکید شده است که یک دولت "باید در مسیر آموزش مردم در خصوص حقوق شان مانع ایجاد کند". هر چند گزارش های خبری روزانه به حقوق بشر اشاره دارد اما "سواد حقوق بشر" در جهان منتشر نشده است. دانشجویان حقوق و روابط بین الملل یا علوم سیاسی ممکن است که به مطالعه حقوق بشر در مجموعه های دانشگاهی بپردازند، اما مردم نه بطور رسمی و نه بطور غیر رسمی در باره حقوق بشر آموزشی دریافت نمی کنند. حتی فعالان حقوق بشر معمولاً دانش و مهارت های حقوق بشری را با مطالعات شخصی و تجربیات مستقیم می آموزند. زمانی که در امریکا گفته می شود که "من حقوقم را گرفتیم"، آن ها معمولاً به آن دسته از حقوق مدنی و سیاسی اشاره دارند که در قانون حقوق امریکا تعریف شده و دربرگیرنده آزادی تجمع، مذهب و حق بهره مندی از دادگاه عادلانه است. اما تعداد اندکی هستند که از حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی از جمله حق سلامت، بهره مندی از مسکن، یا دستمزد شایسته بعنوان حقوق بشر درک مشخصی داشته باشند که همه آن ها در اعلامیه جهانی حقوق بشر تضمین شده است. مردمی که از حقوق خود شناختی ندارند در مقابل تجاوز به حقوقشان آسیب پذیر هستند و غالباً فاقد زبان و یا چارچوب مفهومی هستند که بتوانند بطور موثر از خودشان دفاع کنند. اجماع جهانی برای درک آموزش حقوق بشر و برای حقوق بشر یک امر اساسی است. این اجماع به ایجاد جوامع آزاد، عادل و عاری از خشونت کمک می کند. آموزش حقوق بشر همچنین بعنوان یک راهبرد موثر در پیشگیری از نقض حقوق بشر در حال به رسمیت شناخته شدن است.

آموزش مسئولیت هایی که همراه همه این حقوق هستند، مکمل آموزش در باره حقوق بشر افراد است. از آنجا که حقوق بشر هم فرد و هم جامعه را بعنوان یک کل دربر می گیرد، مسئولیت رعایت، دفاع و ارتقاء حقوق بشر نیز مسئولیتی فردی و جمعی است. برای نمونه در مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر نه تنها از دولت ها خواسته شده که به ارتقاء حقوق بشر کمک کنند بلکه از "هر فرد و نهادی در جامعه" چنین درخواستی شده است. با آموزش حقوق بشر به افراد، دانش و آگاهی مورد نیاز برای تامین چنین مسئولیتی فراهم می شود. مسئولیت های همه شهروندان در جوامع دموکراتیک از مسئولیت ارتقاء حقوق بشر تفکیک ناپذیر است. رشد و شکوفایی دموکراسی و حقوق بشر هر دو نیازمند مشارکت فعال مردم است. آموزش حقوق بشر، یادگیری مهارت های ترویج برای بیان و اقدام روزانه به نام حقوق بشر است. آموزش حقوق بشر همچنین بنیانی برای حل تعارض ها و ارتقاء نظم اجتماعی است. حقوق غالباً خودشان با هم به تناقض می رسند مثلاً در یک شرایطی تعهد یک فرد به امنیت عمومی با آزادی بیان فرد دیگری تناقض پیدا می کند. حقوق بشر بعنوان یک نظام ارزشی مبتنی بر احترام و برابری و عزت همه مردم می تواند برای تحلیل و حل چنین اختلافاتی، چارچوبی ایجاد کند. آموزش حقوق بشر همچنین مهارت های مذاکره، میانجیگری و ایجاد اجماع را در برمی گیرد. آموزش صلح در مقام فرایند کسب ارزشها، دانش، ارتقا نگرشها، مهارتها و رفتارهایی برای زیست هماهنگ با خویشتن و با دیگران معرفی شده است.²⁵ "بانکیمون" دبیر کل سازمان ملل متحد، برای توجه دادن جامعه جهانی به آموزش صلح به عنوان یک اولویت، روز جهانی صلح (۲۰۱۳) را روز آموزش صلح اعلام کرده و روی این آموزش همچون حق فردی و وسیله ای برای ایجاد فرهنگ صلح تاکید میکند.²⁶ آموزش صلح را می توان در حکم موضوعی بین رشته ای، برنامه ریزی شده یا غیررسمی درباره صلح و برای برقراری صلح معرفی کرد. هدف از این آموزش، کمک به دانش آموزان در کسب مهارت های حل تعارض، بدون اعمال خشونت و تقویت این مهارت ها برای ارائه رفتارهای مسئولانه در جامعه است. آموزش صلح رویکردی پیشگیرانه است و به منظور تربیت و ارتقا افراد و جامعه براساس باورهای عدم خشونت، تسامح، برابری، احترام به تفاوتها و دستیابی به جامعه ای عادلانه به کار گرفته می شود.²⁷ برای برخورداری از دنیای مبتنی بر صلح و تفاهم لازم است افکار و اندیشه های صلح طلبانه در ذهن انسان ها بارور گردد. ایجاد تصور در کودکان در مورد دنیایی که می تواند پر از مهربانی، تفاهم و دوستی باشد، تنها در سایه ی آموزش فراهم می گردد. اهمیت و ضرورت آموزش و آماده سازی کودکان و نوجوانان برای صلح، حوزه مطالعاتی جدیدی را تحت عنوان آموزش صلح

25 UNESCO. UNESCO's Work on Education for Peace and non-Violence, Building Peace through Education, Unesco, paris(2008).

26 Peace Education Curricula Canadian Center for Teaching Peace, (2013). www.Peace education Curricula.html

27 شمشیری، بابک، و اسدی، حسن. ضرورت بازاندیشی در برنامه های آموزش صلح. آموزش پژوهی، ۲۰۱۵، (۱۳۹۸)، ۵۵-۷۱. SID.

به وجود آورده است. آموزش صلح رشته‌ی جوانی است که در صدد خلق فرصت‌های لازم برای ایجاد جامعه‌ای مبتنی بر عدالت و زیست مسالمت‌آمیز است. ۲۸ امروزه آموزش برای صلح، در کنار رشد و توسعه پایدار، برابری، حقوق بشر و اهداف مربوط به آن، نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند. در واقع انسان‌ها باید خود را به‌عنوان جزئی از یک اجتماع مردمی آرام و صلح‌طلب بدانند و از طریق گفت‌وگو و مذاکره، به مشارکت و همکاری بپردازند؛ چنین دستاوردی تنها از طریق آموزش صلح به‌صورت نظام‌مند امکان‌پذیر خواهد بود.^{۲۹}

۳-۳- اهداف آموزش حقوق بشر

امروزه فرآیند جهانی شدن با شتاب روزافزون در حال عبور از مرزهای سیاسی و محدوده‌های فرهنگی و حریم‌های خانوادگی و افراد است. وقایع بین‌المللی نه فقط دولتها که افراد را متأثر ساخته است. دو جنگ جهانی و آثار به جا مانده از آن رشد سیستم‌های تسلیحاتی اتمی، ظهور جوامع فراصنعتی امپریالیستی و تعارض میان آنها، واقعه ۱۱ سپتامبر و تخریب‌های زیست‌محیطی در سطح بین‌المللی نشان داده است که مردم عادی و حتی ساکنین نقاط دور افتاده از آثار شوم این تغییرات و رخدادها مصون نبوده و مجموعه این وقایع جهان را به سمت سراسیمی پیش برده است.^{۳۰} روشن است که در چنین وضعیتی تغییرات سریع شرایط اجتماعی و اقتصادی در بسیاری از کشورهای جهان باعث بی‌ثباتی و شکل‌گیری ناامیدی، بی‌عدالتی، بی‌طرفی، پوچی، نابرابری و نفرت شده است. بدیهی است که عدم آموزش و مدیریت صحیح این گونه پدیده‌ها تخریب‌قابل ملاحظه و فزاینده‌ای در زندگی انسانها به همراه داشته و از خاصیت حمایتی فرهنگ‌های بومی مناسبات اجتماعی هم‌گرایی و هم‌دلی‌ها کاسته است و موجب درگیریها و تعارض‌ها در صحنه‌های اجتماع ملی و بین‌المللی گردیده است.^{۳۱} از این رو سازمان ملل به عنوان راهکار پیشگیرانه دهه ۲۰۱۰-۲۰۰۰ را «دهه بین‌المللی فرهنگ صلح و عدم خشونت» نامیده است و در این زمینه سازمان یونسکو اهمیت ترویج فرهنگ صلح را اینگونه مطرح نموده است. آموزش فرهنگ صلح، منجر به پرورش و ترویج اعتقاداتی شده است که فرهنگ دشمنی و خصومت را تبدیل به دوستی و محبت و مهرورزی می‌کند. با توجه به مراتب فوق‌نقش و اهمیت آموزش صلح در مدارس و دربین دانش‌آموزان آشکار می‌شود. در مرحله چهارم برنامه جهانی آموزش حقوق بشر (۲۰۲۰-۲۰۲۴) نیز بر اهمیت و نقش آموزش تاکید شده است. شورای حقوق بشر در قطعنامه ۳۹/۳ خود تصمیم گرفت جوانان را به عنوان گروه کانونی مرحله چهارم برنامه جهانی آموزش حقوق بشر قرار دهد. این تمرکز شامل تاکید ویژه بر آموزش و آموزش در زمینه برابری، حقوق بشر و عدم تبعیض، و شمول و احترام به تنوع با هدف ایجاد جوامع فراگیر و صلح‌آمیز بود.^{۳۲}

آموزش حقوق بشر هم در باره حقوق بشر است و هم برای حقوق بشر. هدف آموزش حقوق بشر کمک به مردم برای درک حقوق بشر، ارزشگذاری به حقوق بشر و برعهده گرفتن مسئولیت رعایت، تعریف و ارتقاء حقوق بشر است.^{۳۳} خروجی مهم آموزش حقوق بشر قدرت بخشی بعنوان فرآیندی است که از طریق آن مردم و جوامع کنترلشان را بر زندگی خود و تصمیماتی که بر دیگران اثر

۲۸ کاظم پور، اسماعیل، و باباپورواجاری، مریم. تاثیر آموزش صلح بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۸(۴) (پیاپی ۳۲)، (۱۳۹۶).
۶۵-۸۲. SID. <https://sid.ir/paper/168601/fa>

۲۹ سبزی کاریان، زینب، و اطهری، زینب السادات. «تحلیل مقایسه‌ای از مؤلفه‌های آموزش صلح در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی قبل و بعد از سند تحول». اندیشه‌های نوین تربیتی، (۱۴۰۲). شماره ۶۹ - از ۲۰۵ تا ۲۳۵.

30 Peace Education Curricula. Canadian Center for Teaching Peace, (2013). www.Peace education Curricula.html

۳۱ قلاتاش ع. بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های حقوق بشر در کتب درسی دوره ابتدایی. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن، سال اول، ۳(۱۳۸۹). ۶۷-۵۸.

32 Peace Education Curricula. Canadian Center for Teaching Peace, (2013). www.Peace education Curricula.html

۳۳ نیاورانی، صابر. منزلت «حقوق بشر آموزش» در نظام بین‌المللی حقوق بشر. مجله تحقیقات حقوقی، (۱۳۸۹). (۵۲)-۳۸۱-۴۳۳. SID. <https://sid.ir/paper/91898/fa>

می‌گذارد، افزایش می‌دهند. هدف نهایی آموزش حقوق بشر این است که همه مردم برای تحقق حقوق بشر، عدالت و عزت برای همه، با هم کار کنند. آموزش در باره حقوق بشر به مردم در باره حقوق بشر اطلاعات می‌دهد. این اطلاعات دربرگیرنده موارد ذیل هستند: عزت فطری همه مردم و حق آن‌ها برای اینکه با احترام با آن‌ها رفتار شود، اصول حقوق بشر از جمله جهانی بودن، تفکیک ناپذیر بودن، و وابستگی درونی و متقابل همه حقوق بشر، اینکه حقوق بشر چگونه مشارکت در تصمیم‌گیری و حل مسالمت‌آمیز تعارض را ممکن می‌سازد، تاریخ و تداوم توسعه حقوق بشر، قوانین بین‌المللی، از جمله اعلامیه جهانی حقوق بشر یا پیمان جهانی حقوق کودک، قوانین منطقه‌ای، ملی، دولتی و محلی که قوانین بین‌المللی حقوق بشر را اجرا می‌کنند، نقض حقوق بشر از جمله شکنجه، نسل‌کشی، یا خشونت علیه زنان و نیروهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، قومی و جنسیتی که عامل ایجاد آن هستند، افراد و سازمان‌هایی که برای ارتقاء حفاظت و رعایت حقوق بشر مسئولیت دارند. آموزش برای حقوق بشر به مردم کمک می‌کند که اهمیت حقوق بشر را احساس کنند، ارزش‌های حقوق بشر را درونی کنند و آن‌ها را مکمل زندگی روزانه خود قرار دهند. ارزش‌های حقوق بشر و نگرش‌های آن از این قرارند: پرورش احترام به دیگران، عزت نفس و امید، درک ماهیت شانسانی و احترام به شان دیگران همدردی با کسانی که حقوق‌شان نقض می‌شود و احساس همبستگی با آن‌ها تشخیص این که بهره‌مندی از حقوق بشر همه شهروندان پیش شرط یک جامعه عادل و بشری است. درک ابعاد مدنی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حقوق بشر و تعارض‌ها در همه کشورها ارزش‌گذاری بر عدم خشونت و این باور که همکاری بهتر از تعارض است. آموزش برای حقوق بشر همچنین به مردم این احساس مسئولیت را برای رعایت و دفاع از حقوق بشر می‌دهد و از طریق آموزش مهارت‌ها آن‌ها را برای اقدامات مقتضی توانمند می‌سازد. این مهارت‌ها برای اقدام به این شرحند: درک اینکه ارتقا و دفاع از حقوق بشر در سطوح فردی، جمعی و سازمانی می‌تواند به پیش‌برده بشود، توسعه درک منتقدانه وضعیت حیات تحلیل وضعیت در چارچوب اخلاقی درک اینکه شرایط ناعادلانه می‌تواند بهبود پیدا کند. تشخیص حد شخصی و اجتماعی در دفاع از حقوق بشر، تحلیل عواملی که منجر به نقض حقوق بشر می‌شوند، درک اسناد و مراجع جهانی، منطقه‌ای، ملی و محلی حقوق بشر و توانایی استفاده از آنها برای حفاظت از حقوق بشر، داشتن راهبردها برای واکنش‌های مناسب در برابر بی‌عدالتی، اقدام برای ارتقاء و دفاع حقوق بشر.^{۳۴}

۳-۴ مفاهیم صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم اجتماعی

واژه برنامه درسی در آموزش و پرورش کشور ما یک واژه جدید است که تاکنون به وسیله افراد مختلف براساس معانی متفاوتی که از این واژه به عمل آمده، مورد استفاده قرار گرفته است.^{۳۵} اصطلاح برنامه درسی^{۳۶} که به معنای میدان مسابقه یا میدانی برای دویدن است. برنامه‌های درسی همچون میدان مسابقه که آغاز و پایان مشخص و تعریف شده دارد مستلزم آغاز، پایان و مسیر کاملاً مشخص و از پیش تعریف شده‌ای است. دومین ویژگی قابل استنباط از واژه برنامه درسی - با عنایت به ریشه لغوی - عبارت است از همچون مواعی که در مسیر مسابقه فراهم شده است و عبور از آنها به طوری فزاینده دشوار تر می‌شود، برنامه‌های درسی نیز به طوری پیش‌رونده، دشوارتر می‌شوند. دال معتقد است: برنامه درسی فرایندی است رسمی یا غیر رسمی که از طریق آن، یادگیرنده با نظارت مدرسه، معلوماتی را کسب می‌کند و شیوه درک آنها را در می‌یابد، مهارت‌هایی را فرا می‌گیرد و نگرش، ارزش‌گذاری و ارزش‌ها را تغییر می‌دهد. از نظر گود (۱۹۵۹) مفاهیم صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم اجتماعی عبارت از یک برنامه کلی و عمومی در ارتباط با محتوای آموزشی که توسط مدارس در خصوص معیارهای صلح و حقوق بشر به دانش‌آموزان ارائه می‌گردد تا در سایه آن یادگیرندگان قادر شوند صلاحیت‌های لازم را در خود بوجود آورده و برای ورود به نظام اجتماعی و نحوه تعامل درست و مناسب با خود و دیگران آماده شوند. نقش مدارس و برنامه درسی در ایجاد و حفظ صلح و امنیت جهانی و نهادینه کردن رعایت حقوق بشر به طور عمده از طریق آموزش حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و همچنین توسعه و پیشرفت رویه داوری ناظر به حقوق بین‌الملل،

^{۳۴} نیواورانی، صابر. منزلت «حق بر آموزش» در نظام بین‌المللی حقوق بشر. مجله تحقیقات حقوقی، (۱۳۸۹)، (۵۲)-، ۴۳۳-۳۸۱. SID. <https://sid.ir/paper/91898/fa>

^{۳۵} بامری، خیراله. طراحی و اعتبار سنجی الگوی ارزشیابی برنامه درسی دوره‌ی ابتدایی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی. (۱۳۹۷).

حاکم بر حل و فصل اختلافات بین‌المللی بوده است. امروزه نقش روزافزون مدارس به‌عنوان تابعان جدید مولفه‌های صلح و حقوق بشر بیش از پیش اهمیت یافته است. علاوه بر این، نهادهای آموزشی نیز در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل نقش سازنده‌ای را ایفا نموده و می‌کنند. برنامه درسی، در واقع همان برنامه آموزشی پیشنهادی است که بیانگر کشاندن یادگیرنده به سوی است که برای رشد وی ترجیح داده شده است و تکیه بر نظام ارزش‌ها دارد و برنامه درسی وسیله‌ای برای رسیدن به آرمانها، تحقق هدفها، و انجام دادن مقاصد تربیتی است. برنامه درسی با نتایج یادگیری سر و کار دارد و نه تنها با هدفهای از پیش تعیین شده، چرا که نتایج - در مقام ارزشیابی - می‌تواند در برگزیده مواردی به جز هدفها و نتایج قصد شده باشد و افراد مختلف ممکن است به شکل‌های مختلف تحت تاثیر مجموعه تدابیر از پیش تعیین شده قرار گیرند.^{۳۷} برنامه درسی به عنوان مجموعه‌ای از دروس یا برنامه‌ای برای تدریس در زمره تعاریف سنتی و محدود است و عبارت است از برنامه‌ای که در آن فهرست موضوعات مختلف درسی به تفکیک تعیین و تصریح شده است و عمدتاً اشاره به موضوعات و دروسی است که در مدرسه تدریس می‌شود. براساس این دیدگاه جدول زمانی تدریس دروس که در هفته توسط معلمان و مربیان اعلام می‌شود، همان برنامه درسی است. مجموعه‌ای از سرفصل‌های رئوس اصلی مطالب برای یک درس خاص می‌باشد. برخی از برنامه ریزان درسی، معنای محدود برنامه درسی را معادل فهرست رئوس مطالب درسی قرار می‌دهند. مربیان پیشرفت‌گرا از برنامه درسی که صرفاً به موضوعات درسی بدون توجه به فراگیرنده باشد، انتقاد کرده‌اند و جدایی برنامه‌درسی از فراگیرنده، واقعیت‌ها و واقعیت‌های زندگی را نمی‌پذیرند.

۲-۳. برنامه درسی به عنوان طرح و نقشه آموزش صلح و حقوق بشری

از برنامه درسی می‌توان به عنوان نقشه تبیین و ترسیم صلح و حقوق بشر در مدارس استفاده کرد و در آن فرصت‌های مناسب برای رسیدن به هدف‌های جزئی و کلی برای گروه یا مدارس مشخص، طراحی می‌شود مدنظر قرار می‌دهند. به زعم اینان این برداشت از برنامه درسی، متضمن پیش بینی اهداف و غایات با تدارک تجربیات و فرصت‌های یادگیری و نیز مسائلی نظیر ارزشیابی از برنامه است. تلقی نمودن برنامه درسی به عنوان نقشه، جدیدترین و بنا به اعتقاد بیشتر برنامه ریزان معاصر، جامع‌ترین مفهومی است که تا کنون برای برنامه درسی، ارائه شده است. بنابراین بر اساس آنچه در این بخش بیان شد در این پژوهش به جایگاه صلح و حقوق بشر در آموزش و برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول پرداخته شده است.

۴. روش تحقیق

هدف این پژوهش تعیین جایگاه صلح، حقوق بشر و امنیت اجتماعی در نظام حقوقی برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول است. این پژوهش از نظر اهداف، کاربردی و از نظر شیوه اجرا، آمیخته (کیفی-کمی) از نوع اکتشافی، بود. جامعه آماری در بخش کیفی، شامل خبرگان برنامه ریزی درسی بودند که طبق اصل اشباع نظری، ۲۰ نفر انتخاب شدند. جامعه آماری پژوهش در بخش کمی، شامل تمامی معلمان متوسطه اول مشغول به کار در شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ به تعداد ۴۵۰ نفر بودند که بر اساس فرمول کوکران، ۳۶۰ نفر انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها در بخش کیفی، فیش برداری و منابع کتابخانه‌ای بود. در بخش کمی هم پرسشنامه محقق ساخته بر مبنای مصاحبه‌ها بود. روایی و پایایی در بخش کیفی، با استفاده از معیارهای کیفیت (موثق بودن) سنجیده شد و مورد تأیید قرار گرفت. در بخش کمی نیز از روایی صوری، محتوی و سازه برای سنجش روایی استفاده شد و برای پایایی از آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی استفاده شد که همگی مورد تأیید قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش حاضر و در بخش کیفی، تکنیک دلفی بود. در بخش کمی نیز، از روش همبستگی پیرسون با نرم افزار Spss23 و مدل سازی معادلات ساختاری (تحلیل عاملی تأییدی) با استفاده از نرم افزار Lisrel-V_{۸.۸} استفاده شد. از آنجا که پژوهشگر به دنبال کسب نظر نخبگان و خبرگان تا رسیدن به اجماع نظر ایشان بود. لذا در این بخش به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک دلفی

^{۳۷}عباسپور، علی. طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی دوره متوسطه اول با تأکید بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱۶(۲)، (۱۳۹۸). ۱۶۹-۱۸۳.

استفاده شد. در این بعد در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری باز و محوری، کدگذاری انتخابی انجام شد. در بخش کمی با توجه به سؤال‌های پژوهش از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است.

۵. یافته‌ها

در این بخش داده‌های پژوهش با استفاده از روش‌های علمی مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

۱- یافته‌های توصیفی داده‌ها

در این پژوهش، در بخش کیفی، برای جمع‌آوری داده‌های بخش کیفی با ۳۰ نفر از خبرگان که شرط انتخاب آن‌ها، داشتن حداقل مدرک دکتری در زمینه حقوق بشر و منابع انسانی در دانشگاه‌های مختلف در طول خدمت آنها می‌باشد که در سطوح تصمیم‌گیری‌ها چه در حال حاضر و چه در گذشته نقش داشته و دارند، پرسشنامه نیمه ساختار یافته جهت تکنیک دلفی داده شد. این افراد شامل، ۷ نفر از اساتید دانشگاه و کارشناسان آموزشی، ۸ نفر از معاونین پرورشی، ۵ نفر مدیر مدرسه بودند. در بین این افراد، ۱۶ نفر مرد و ۴ نفر زن انتخاب شدند که ۸ نفر سن ۴۰ تا ۴۵ سال، ۷ نفر، بین ۴۶ تا ۵۰ سال و ۵ نفر بالای ۵۰ سال داشتند. در بخش کمی، از بین ۳۶۰ نفر شرکت کننده در پژوهش، ۴۹٪ از آزمودنی‌ها زن و ۵۱٪ مرد بودند. ۱۳٪ از آزمودنی‌ها بین ۲۰ تا ۳۰ سال، ۴۰٪ بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۳۱٪ بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۱۶٪ بالاتر از ۵۰ سال سن داشتند. ۳۲٪ از آزمودنی‌ها زیر ۵ سال، ۱۵٪ بین ۵ تا ۱۰ سال، ۲۲٪ بین ۱۰ تا ۱۵ سال، ۱۹٪ بین ۱۵ تا ۲۰ سال و ۱۲٪ از آنها ۲۰ سال به بالا سابقه خدمت داشتند.

۲- یافته‌های استنباطی داده‌ها

داده‌های پژوهش از طریق فرایند کدگذاری مبتنی بر طرح نظریه داده بنیاد بررسی شدند.

۱- کدگذاری باز

در این مرحله از پژوهش، مفاهیم و نکات کلیدی بدست آمده در خصوص مفاهیم صلح و حقوق بشر و مولفه‌های منطق و اهداف، محتوا و فعالیت‌های یادگیری، نقش معلم و مواد و منابع، گروه بندی و سنجش ارزشیابی، مکان و زمان مرتبط با مفاهیم صلح و حقوق بشر از فرایند مطالعه اسناد و مدارک شامل مبانی نظری و پیشینه پژوهش یادداشت برداری و بر اساس مبانی علمی و نظری از نظر مفهومی یکسان سازی شدند. در مجموع ۴۸ مفهوم بدست آمد که ۹ مفهوم کلیدی برای مولفه‌های منطق و اهداف صلح و حقوق بشر، ۹ مفهوم کلیدی برای محتوا و فعالیت‌های یادگیری صلح و حقوق بشر، ۱۲ مفهوم کلیدی برای نقش معلم و مواد و منابع صلح و حقوق بشر و ۹ مفهوم کلیدی برای گروه بندی و سنجش ارزشیابی صلح و حقوق بشر و ۹ مفهوم کلیدی برای مکان و زمان صلح و حقوق بشر بود که در جدول فهرست شده است.

جدول شماره ۱: فراوانی مقوله‌های مرتبط با صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم اجتماعی به دست آمده

از مصاحبه‌ها (کدگذاری باز)

ردیف	بعد
۱	منطق و اهداف (صلح و حقوق بشر)
۲	
۳	
۴	
۵	
۶	
۷	
۸	
۹	
۱۰	
۱۱	محتوا و فعالیت‌های یادگیری (صلح و حقوق بشر)

۱۲	خودهدایتی	
۱۳	کشف اصول و مفاهیم	
۱۴	رسیدن به آرمانها	
۱۵	تحقق هدفها	
۱۶	انجام دادن مقاصد تربیتی	
۱۷	تدارک فرصت‌های یادگیری	
۱۸	کنجکاوی	
۱۹	انگیزش بیرونی و درونی	
۲۰	اعتماد به نفس	
۲۱	استقلال فکری فراگیران	
۲۲	ارتباط دادن اطلاعات جدید با دانش موجود	
۲۳	یادگیری عمیق	
۲۴	تفسیر یافته‌ها	نقش معلم و
۲۵	ایجاد ارتباط	مواد و منابع (صلح و حقوق بشر)
۲۶	اعتقاد، به خوب و بد	
۲۷	علاقه به علم	
۲۸	ایجاد یادگیری	
۲۹	تغییر رفتار	
۳۰	تغییر نگرش	
۳۱	افزایش نوآوری	
۳۲	بازدهی آموزشی	
۳۳	آگاهی و پذیرندگی	
۳۴	انتقال آموخته‌ها	
۳۵	مشارکت یادگیرنده در امر یادگیری	گروه بندی و سنجش
۳۶	ارتباط یادگیرندگان با یکدیگر	وارزشیابی (صلح و حقوق بشر)
۳۷	کسب دانش	
۳۸	ارزشیابی یادگیرنده	
۳۹	تصمیم‌گیری	
۴۰	ارتباط‌سازی	
۴۱	معناسازی و کاربرد	
۴۲	اشتقاق تحصیلی	
۴۳	سازگاری	مکان و زمان (صلح و حقوق بشر)
۴۴	مکان فیزیکی	
۴۵	محیط مجازی	
۴۶	جو فضای روانی	
۴۷	گروه بندی شاگردان	
۴۸	اثرگذاری مطلوب در شاگردان	

۲- کدگذاری محوری

در این مرحله محقق بر اساس شباهتهای محتوایی اقدام به دسته بندی شاخص های بدست آمده در مرحله کدگذاری باز نموده است. در این مرحله که کدگذاری محوری نامیده می شود یکی از کدها/شاخص ها که توان و ظرفیت محتوایی بالاتری نسبت به سایر کدها دارد انتخاب می شود و سایر کدهایی که به لحاظ محتوایی به آن شبیه تر هستند در ذیل آن قرار می گیرند. همچنین می توان پس از دسته بندی محتوایی آنها، بر اساس مبانی نظری و تجربی یک اسم/عنوان برای آن برگزید. دسته بندی صورت گرفته تحت عنوان کد محوری یا مولفه قلمداد می شود. بر این اساس و با توجه به بررسی ها و بررسی انجام شده توسط محقق، ۳۱ کد محوری بدست آمده است که هر کدام تعدادی از کدهای باز/شاخصها را در بر گرفته است. کدهای محوری بدست آمده در جدول ارائه شده است. در بررسی فراوانی مقوله های مرتبط با مولفه های صلح و حقوق بشر در الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی می توان به موارد زیر از طرف مصاحبه شوندگان اشاره کرد.

جدول شماره ۲: یافته های حاصل از مصاحبه برای مولفه های صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم

اجتماعی (کدگذاری محوری)

ردیف	بعد
۱	منطق و اهداف (صلح و حقوق بشر)
۲	
۳	
۴	
۵	
۶	
۷	محتوا و فعالیت های یادگیری (صلح و حقوق بشر)
۸	
۹	
۱۰	
۱۱	
۱۲	
۱۳	نقش معلم و مواد منابع (صلح و حقوق بشر)
۱۴	
۱۵	
۱۶	
۱۷	
۱۸	
۱۹	
۲۰	
۲۱	گروه بندی و سنجش ارزشیابی (صلح و حقوق بشر)
۲۲	
۲۳	
۲۴	

۲۵	مشارکت یادگیرنده در امر یادگیری	مکان و زمان (صلح و حقوق بشر)
۲۶	ارتباط یادگیرندگان با یکدیگر	
۲۷	ارتباط سازی	
۲۸	معناسازی و کاربرد	
۲۹	اشتیاق تحصیلی	
۳۰	سازگاری	
۳۱	مکان فیزیکی	

۳- کدگذاری انتخابی

پس از کدگذاری محوری، مولفه‌های بدست آمده در یک مفهوم بزرگتر دسته بندی می‌شوند که از آن تحت عنوان ابعاد (صلح و حقوق بشر) یاد می‌شود و این فرایند به کدگذاری انتخابی مشهور است. بر اساس دسته بندی صورت گرفته توسط محقق، در ۵ بعد و ۱۶ مولفه، شامل، ابعاد منطق و اهداف (۳ مولفه)، محتوا و فعالیت‌های یادگیری (۳ مولفه)، نقش معلم و موادومنابع (۴ مولفه)، گروه بندی و سنجش وارزشیابی (۳ مولفه)، مکان و زمان (۳ مولفه) را در بر می‌گیرد. دسته بندی شدند که ابعاد صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم اجتماعی می‌باشند.

جدول شماره ۳: یافته‌های حاصل از مصاحبه برای مولفه‌های صلح و حقوق بشر در برنامه درسی علوم اجتماعی (کدگذاری انتخابی)

ردیف	مولفه	بعد
۱	دانش و یادگیری	منطق و اهداف (صلح و حقوق بشر)
۲	مشارکت و درگیری	
۳	توانایی مهارت اجتماعی	
۴	مهارت‌های صحیح فردی	محتوا و فعالیت‌های یادگیری (صلح و حقوق بشر)
۵	تعامل	
۶	خودهدایتی	
۷	انگیزش بیرونی و درونی	نقش معلم و موادومنابع (صلح و حقوق بشر)
۸	اعتماد به نفس	
۹	استقلال فکری فراگیران	
۱۰	ارتباط دادن اطلاعات جدید با دانش موجود	
۱۱	افزایش نوآوری	گروه بندی و سنجش وارزشیابی (صلح و حقوق بشر)
۱۲	بازدهی آموزشی	
۱۳	آگاهی و پذیرندگی	
۱۴	ارتباط سازی	مکان و زمان (صلح و حقوق بشر)
۱۵	معناسازی و کاربرد	
۱۶	اشتیاق تحصیلی	

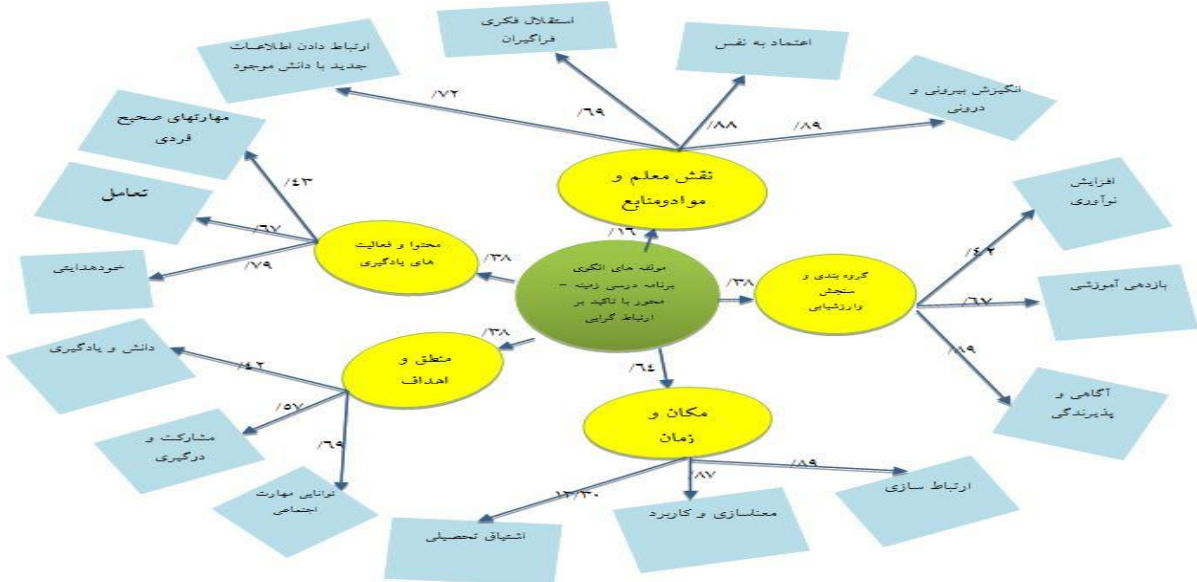
سؤال اول: مولفه‌ها و الگوی پیشنهادی برنامه درسی صلح جویانه و مبتنی بر حقوق بشر برای آموزش مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه کدام است؟

برای پاسخ به سوال فوق و انتخاب مولفه‌ها از روش دلفی استفاده گردید. تکنیک دلفی، یک فرآیند قوی مبتنی بر ساختار ارتباطی گروهی است که در مواردی که دانشی ناکامل و نامطمئن در دسترس باشد، با هدف دستیابی به اجماع گروهی در بین خبرگان استفاده می‌شود. عوامل موثر بر الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی در این پژوهش اعضای پانل دلفی در مجموع ۱۶ مولفه را کلیدی تشخیص داده‌اند. به ۱۶ مولفه در پژوهش‌ها و مطالعات پیشین نیز اشاره شده بود. مولفه‌های شناسایی شده در قالب ۵ بعد اصلی به شکل زیر شناسایی و مرتب شدند. همچنین، از ۵۸ گویه‌ی باقی‌مانده که به اجماع نظر خبرگان رسیده است، پرسشنامه تهیه شد و در بین ۳۰ آزمودنی به عنوان گروه پایلوت توزیع گردید و ۱۰ گویه نیز با توجه به ضرایب آلفای کرونباخ بدست آمده حذف گردید. بنابراین، تحلیل‌های صورت گرفته بر روی داده‌ها براساس ۴۸ گویه انجام شد که جدول نهایی در زیر آمده است.

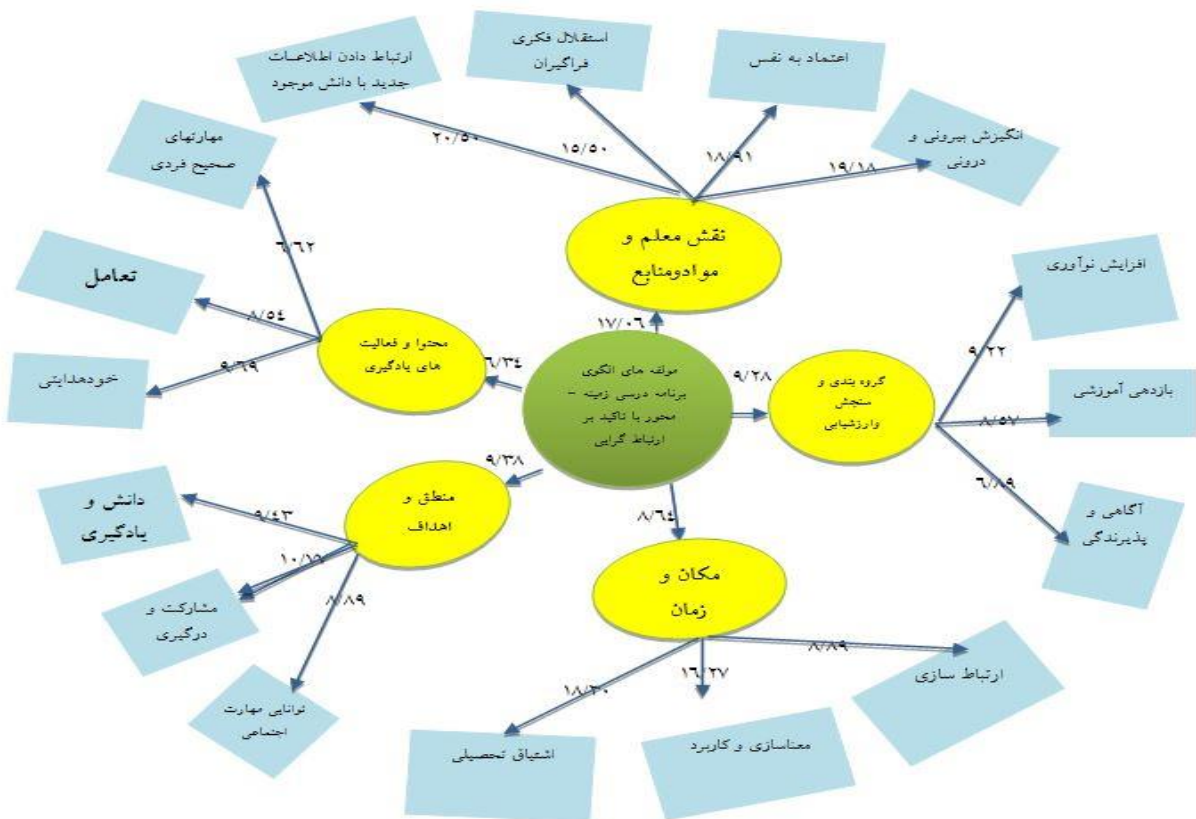
جدول ۴: مولفه‌های شناسایی شده بعد از استفاده از ادبیات، پیشینه و نظریه‌های موجود

بعد	مولفه	شاخص
مولفه‌های مبتنی بر آموزش صلح و حقوق بشر در الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی	منطق و اهداف	دانش و یادگیری
		مشارکت و درگیری
		توانایی مهارت اجتماعی
	محتوا و فعالیت‌های یادگیری	مهارت‌های صحیح فردی
		تعامل
		خودهدایتی
	نقش معلم و موادومنابع	انگیزش بیرونی و درونی
		اعتماد به نفس
		استقلال فکری فراگیران
ارتباط دادن اطلاعات جدید با دانش موجود		
گروه بندی و سنجش وارزشیابی	افزایش نوآوری	
	بازدهی آموزشی	
	آگاهی و پذیرندگی	
مکان و زمان	ارتباط سازی	
	معناسازی و کاربرد	
	اشتیاق تحصیلی	

برای پاسخ به سؤال فوق و انتخاب الگوی مناسب از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. به این شکل که بار عاملی هر گویه با متغیر خود دارای مقدار t بالاتر از ۱,۹۶ باشد، در این صورت، این گویه از دقت لازم برای اندازه‌گیری آن سازه یا متغیر مکنون برخوردار است. با توجه به اینکه مقیاس اندازه‌گیری فاصله‌ای بود و همچنین توزیع داده‌ها نرمال بود از آزمون‌های پارامتریک مناسب (همبستگی پیرسون) استفاده گردید. شکل زیر مربوط به مدل نهایی برنامه درسی علوم اجتماعی در حالت استاندارد و معناداری است.

شکل شماره ۱: نتایج تخمین استاندارد بار عاملی برای مؤلفه های برنامه درسی علوم اجتماعی در تحلیل عاملی تأییدی

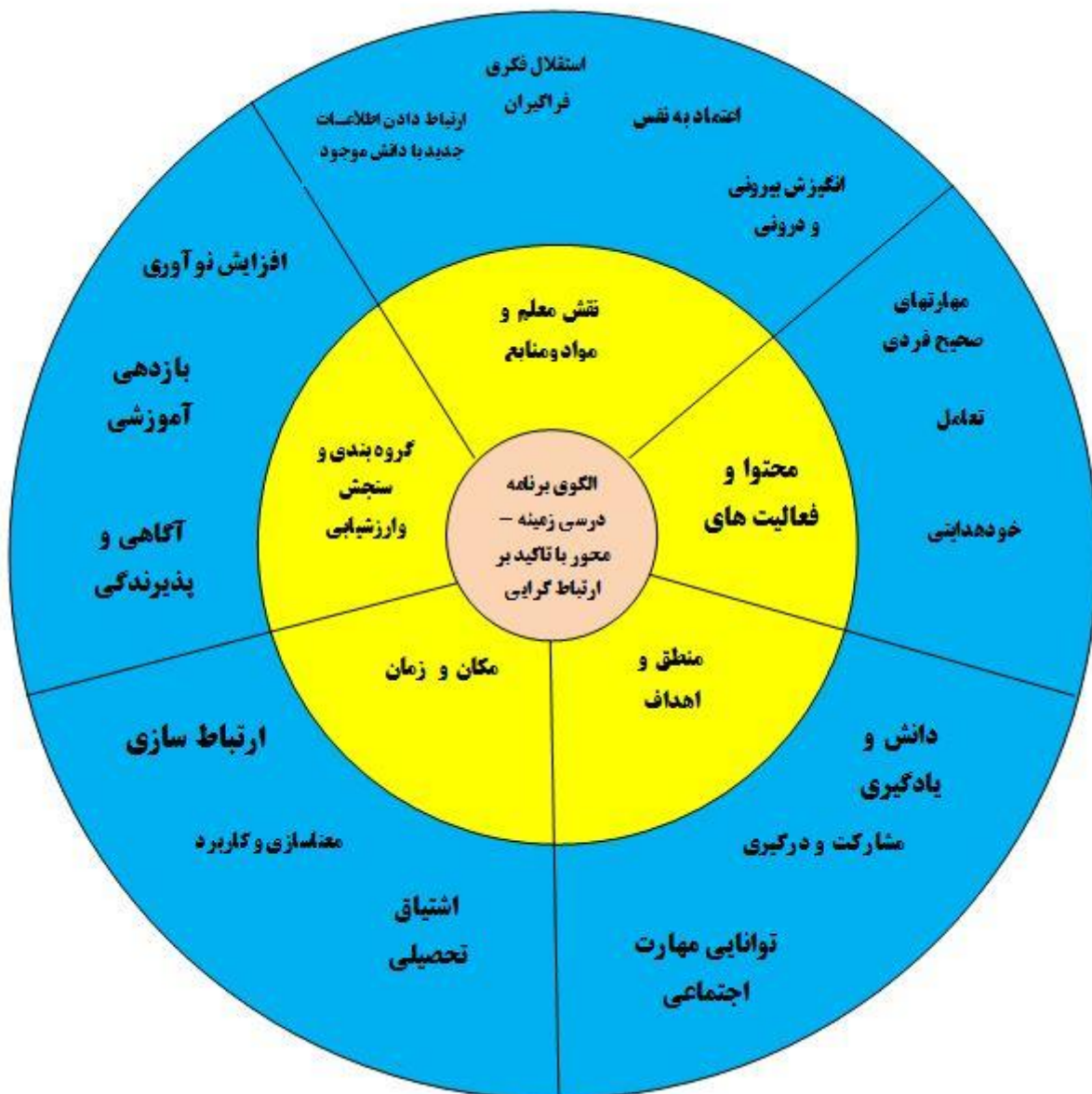
شکل شماره ۲: نتایج تخمین معناداری بار عاملی برای مؤلفه های برنامه درسی علوم اجتماعی در تحلیل عاملی تأییدی

سؤال دوم: آیا مؤلفه های برنامه درسی مبتنی بر آموزش صلح و حقوق بشر برای مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه از دیدگاه صاحب نظران از اعتبار لازم برخوردار است؟

برای بررسی برازش مدل نهایی، پرسشنامه سنجش مدل برای تعیین درجه تناسب مدل به صورت طیف پنج‌درجه‌ای تنظیم و در اختیار ۲۰ نفر از متخصصان این حوزه قرار داده شد. سپس داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که مدل از نظر متخصصان دارای اعتبار است و با اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین آماره t محاسبه شده برای هر دو سوال در سطح ۰,۰۱ معنادار و میانگین مشاهده شده در هر سوال از میانگین مورد انتظار (۳) بالاتر است، لذا از نظر متخصصان جزء مدل محسوب می‌شود.

سؤال سوم: چگونه می‌توان با طراحی و اعتبارسنجی برنامه درسی مبتنی بر مولفه‌های صلح و حقوق بشر برای آموزش مطالعات اجتماعی به یک الگوی نظری جدیدی دست یافت؟

با توجه به مطالعاتی که در مبانی نظری و پیشینه پژوهش صورت گرفت الگوی مفهومی پژوهش در نهایت، با توجه به سوال‌های پژوهش در دو بخش کمی و کیفی الگوی پژوهش به صورت شکل زیر ارائه می‌گردد.

شکل ۳: الگوی نهایی حاصله از دو بخش کمی و کیفی

پژوهش حاضر با هدف جایگاه صلح، حقوق بشر و امنیت اجتماعی در نظام حقوقی برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول انجام شده است. در این پژوهش در ابتدا، اهداف، سوالات و تعاریف مفهومی و عملیاتی پژوهش مشخص شدند و در ادامه به بررسی مبانی نظری الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی متوسطه اول پرداخته شد. این مبانی، تمام ارکان مربوط به الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی در حالت کلی و الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی را به طور جزئی مورد بررسی قرار داده است. علاوه بر این بر اساس در این پژوهش، پژوهشگر ابتدا از لحاظ کیفی موضوع پژوهش را با شرکت کنندگان محدود بررسی کرده و سپس بر مبنای یافته‌های کیفی نسبت به ساخت ابزار مورد نظر اقدام نمود. به عبارت بهتر، ابتدا به مطالعه ادبیات و پیشینه مرتبط با موضوع بررسی پرداخته شد و شاخص‌ها و مؤلفه‌های اولیه الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی شناسایی شد (تحلیل محتوای متن ادبیات و پیشینه)، سپس از تکنیک دلفی به مثابه تکنیکی پژوهشی برای اصلاح، تأیید، رد و یا اضافه کردن شاخص‌ها و مؤلفه‌های الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی در میان معلمان متوسطه منطقه بستک پرداخته شد و بر آن اساس پرسشنامه نهایی تدوین گردید و در نهایت از رویکردهای کمی (توصیفی-پیمایشی) برای تأیید نتایج کیفی و آزمون مدل بهره برده شد. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که مقطع سنی متوسطه اول دوران گذر از مرحله تفکر انضمامی (عینی) به مرحله تفکر انتزاعی است.^{۳۸} دانش آموزان این مقطع توانایی تجزیه و تحلیل بیشتری برای درک مفاهیم اعلامیه جهانی حقوق بشر دارند، بنابراین در برنامه‌های آموزشی این دوره پیشنهاد می‌شود دبیران این مقطع به ذکر ماجراهای واقعی از نقض حقوق بشر بپردازند و از دانش آموزان بخواهند که این ماجراها را به طور گروهی مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند و با اصول اعلامیه جهانی تطبیق دهند.^{۳۹} در این مقطع وارد ساختن آموزش حقوق بشر معمولاً در دروسی مانند مطالعات اجتماعی، تعلیمات مدنی و تاریخ انجام می‌شود.^{۴۰} بنابراین دوره متوسطه از دوره‌های مهم حساس و مؤثر در زندگی فردی و اجتماعی آدمی است. در این دوره قسمت اعظم استعدادها و اختصای نوجوان و جوان بروز می‌کند، قدرت یادگیری به حد اعلا خود می‌رسد. کنجکاوی جهت معینی می‌یابد و مسائل جدید زندگی نظیر انتخاب رشته انتخاب شغل گرایش به مرام و مسلک ذهن آنان را به خود مشغول می‌دارد و به مرحله ادراک ارزشهای اجتماعی اقتصادی و معنوی می‌رسند از این رو این دوره در نظام‌های تعلیم و تربیت کشورهای مختلف اهمیت زیادی دارد. در مدارس متوسطه فرصت‌های بسیاری برای بحث کردن در مورد مسائل صلح و حقوق بشر وجود دارد. اعلامیه جهانی صلح و حقوق بشر و کنوانسیون حقوق بشر نیز باید به طور دقیق و کاملاً منطقی مطالعه شوند. همچنین میتوان توجه فراگیران را به مسائلی نظیر استعمار شباهتهای میان مذاهب مشکلاتی نظیر آلودگی محیط زیست، سلامتی و آمار مرگ و میر میراث فرهنگی بشر سازمان ملل و اهداف آن و صلح جلب نمود. " شاگردان را به بحث و بررسی در این امور تشویق نموده فعالیتهای گروهی در این مقطع سنی برای تقویت حس مشارکت و احساس همدردی و مهم تر از آن درک برابری افراد ضروری است " فعالیت دیگری که برای این مقطع پیشنهاد می‌شود تهیه منشوری برای کلاس و در واقع، مشخص کردن قوانین و مقرراتی برای کلاس میباشد و در گام بعدی از دانش آموزان برای تهیه و تدوین حقوق بشر دعوت می‌شود از آنها خواسته می‌شود تصور نمایند که مسؤولیت برنامه ریزی برای کل جامعه جهانی را بر عهده دارند و باید برنامه و گزارش کاری خود را در مورد خواسته‌ها، نیازها، حقوق و مسؤولیتها تهیه کنند.^{۴۱} تغییرات اساسی در برنامه‌های درسی به منظور هماهنگ ساختن آنها با آموزش حقوق بشر به ندرت لازم است و غالباً کوشش بر این میباشد که مفاهیم و مسائل مربوط به حقوق بشر به مواد معمولی درسی مرتبط شود. برای مثال درس ریاضیات می‌تواند علاوه بر امکاناتی که وابسته به تاریخچه تحول هر علمی است امکانات مبتنی بر داده‌های بین المللی را نیز عرضه دارد. استعدادهایی که دانش آموزان در آمار مقدماتی تحلیل نمودارها و یا تغییر داده‌ها از خود نشان میدهند به خوبی میتوانند در اطلاعات مربوط به خواربار و جمعیت شناسی، تولید کشاورزی و صنعتی هزینه‌های تسلیحات و آموزش و پرورش و دیگر موضوعاتی که با پیشرفت حقوق بشر کوروش رابطه دارند، مورد استعمال قرار گیرند

۳۸ احمد صافی، آموزش و پرورش ابتدایی راهنمایی تحصیلی و متوسطه، تهران، سنت، (۱۳۷۹)، ص ۹۷.

۳۹ طرح درس هایی در زمینه آموزش حقوق بشر در دوره های ابتدایی و متوسطه، ترجمه وزارت آموزش و پرورش، تهران، وزارت آموزش و پرورش و کمیسیای

عالی حقوق بشر سازمان ملل، (۱۳۸۳)، صص ۴۳-۷۸

۴۰ جانوس سیمونیدس، حقوق بشر ابعاد نوین و چالش ها، ج ۲، ص ۱۸۵

41 United Nations (1989), ABC, Teaching Human Rights, Practical Activities for Primary and Secondary Schools, New York, United Nations, p. 6.

در درس هنر و موسیقی می‌توان با استفاده از مشارکت دانش آموزان در کشیدن نقاشی‌ها و اختلاط رنگ‌ها، ساخت مجسمه و برگزاری نمایشگاه به آموزش صلح و حقوق بشر پرداخت.

برای بررسی اعتبار لازم برازش مدل نهایی، پرسشنامه سنجش مدل برای تعیین درجه تناسب مدل به صورت طیف پنج‌درجه‌ای تنظیم و در اختیار ۳۰ نفر از متخصصان این حوزه قرار داده شد. سپس داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان داد که تطبیق مدل از نظر متخصصان دارای اعتبار است و با اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین، قابلیت فهم بودن مدل از نظر متخصصان دارای اعتبار است و با اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. قابلیت تعمیم بودن مدل نیز از نظر متخصصان دارای اعتبار است و با اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین، قابل کنترل بودن مدل از نظر متخصصان دارای اعتبار است و با اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. این پژوهش شامل محدودیت‌های نیز بود: این پژوهش محدود به واحدهای مدرسه معلمان متوسطه می‌باشد و سایر سازمانهای آموزشی را در سایر نقاط کشور را در بر نمی‌گیرد. این پژوهش تنها مولفه‌های صلح و حقوق بشر در آموزش و برنامه درسی علوم اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده است. با توجه به تمرکز بخش کیفی الگوی ارائه شده در خصوص الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی از جامعیت لازم و کافی برخوردار نیست. از دیگر محدودیت‌های پژوهش حاضر تأکید و تمرکز بر دوره متوسطه اول در نظام آموزش و پرورش ایران است و در خصوص به کارگیری آن در سایر دوره‌های آموزشی دچار محدودیت است. در پایان پیشنهاد می‌شود: با توجه به این که در پژوهش حاضر صرفاً بر اساس مطالعه و بررسی منابع و متون مؤلفه‌های صلح و حقوق بشر در الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی ارائه شد، بنابراین ضرورت دارد برای ارائه الگوی جامع و همه جانبه الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی ایرانی -اسلامی در قالب طرحهای پژوهشی دانشگاهی و با استفاده از روشهای میدانی و تجربی دیدگاه افراد درگیر با مفاهیم صلح و حقوق بشر در الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی شامل سیاستگذاران، مجریان امر آموزش، کادر آموزشی مدارس و همچنین دانش آموزان و اكاوی و ابعاد و مؤلفه‌های الگوی برنامه درسی زمینه - محور از منظر این افراد نیز شناسایی و در سیاستگذارها و برنامه ریزیهای مرتبط با الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی مدنظر قرار گیرد. با استفاده از روش پژوهش کیفی و از طریق مصاحبه عمیق با کارشناسان و صاحب نظران الگوی برنامه درسی علوم اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد و ابعاد و مؤلفه‌های این الگو به صورت دقیقتر و جزئیتر واکاوی شود. در نتیجه بر مبنای نتایج حاصل شده از این طریق در خصوص این ابعاد و مؤلفه‌ها به منظور باروری جسم و اندیشه، اجماع و توافق حاصل گردد.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی: این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان: تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.

تعارض منافع: بنابه اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد کپی‌رایت: طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

منابع:

- ابن رومی، سمیه. بررسی نظریه ارتباط گرایی. نشریه مطالعات آموزشی. شماره دوم، سال سوم. (۱۳۹۹). ۴۱-۵۱.
- بامری، خیراله، طراحی و اعتبار سنجی الگوی ارزشیابی برنامه درسی دوره‌ی ابتدایی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی. (۱۳۹۷).
- جعفری، آریا، جایگاه برنامه‌های درسی غیر رسمی در تربیت معلم، مجموعه مقالات دومین همایش ملی تربیت معلم، دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید باهنر اصفهان. (۱۳۹۷).
- زارعی زوارکی، اسماعیل، زمانی، سیدقاسم، و طاهایی، زهرا. آموزش حقوق بشر پیش از آموزش عالی و در دوره ابتدایی. پژوهش های روابط بین الملل، (۱۳۹۶). ۱(۲۴)، ۲۶۵-۲۸۵. SID. <https://sid.ir/paper/519435/fa285-265>.
- زینی پور، حسین، زارعی، اقبال، و جهانی، زهرا. طراحی و اعتبارسنجی الگوی کلاس مجازی در آموزش عالی بر اساس نظریه ارتباط گرایی. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۲۰ (۸۳)، (۱۴۰۰)، ۳۵۴-۳۶۳.

سبزی کاربان، زینب، و اطهری، زینب السادات. «تحلیل مقایسه‌ای از مؤلفه‌های آموزش صلح در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی قبل و بعد از سند تحول»، اندیشه‌های نوین تربیتی، (۱۴۰۲). شماره ۶۹ - از ۲۰۵ تا ۲۳۵.

شمشیری، بابک، و اسدی، حسن. ضرورت بازاندیشی در برنامه‌های آموزش صلح. آموزش پژوهی، ۵(۲۰)، (۱۳۹۸). ۷۱-۵۵. SID. <https://sid.ir/paper/269350/fa>

شرفی، سکینه. طراحی و تدوین الگوی برنامه درسی با رویکرد آموزش ترکیبی در مقطع متوسطه. فصلنامه پویا در علوم تربیتی و مشاوره. شماره پیاپی ۱۳. پاییز و زمستان (۱۳۹۹). صفحه ۹۱-۱۱۸.

طباطبایی، سیدمحمود، سلیمانی، نادر، شفیق زاده، حمید. طراحی و اعتبارسنجی مدل الگوی مدیریت مدارس متوسطه و ارتقای ساختار سازمانی در راستای سیاست‌های کلی نظام و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. سیاست‌های راهبردی و کلان، ۱۰(۳۹)، (۱۴۰۱). ۶۰۸-۵۸۶. doi: 10.30507/jmsp.2022.328506.2375

عباسپور، علی. طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی دوره متوسطه اول با تأکید بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱۶(۲)، (۱۳۹۸). ۱۶۹-۱۸۳.

کاظم پور، اسماعیل، و باباپورواجاری، مریم. تاثیر آموزش صلح بر مسئولیت پذیری دانش آموزان. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۸(۴) (پیاپی ۳۲)، (۱۳۹۶). ۶۵-۸۲. SID. <https://sid.ir/paper/168601/fa>

کافوری، ابراهیم، کیمیا، ملکی، حسن، خسروی‌بابادی، علی‌اکبر بررسی نقش عناصر برنامه‌درسی کلان در افت تحصیلی ریاضی سال اول دوره متوسطه از دیدگاه شرکای برنامه درسی، مجله پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۴۴، (۱۳۹۴). ۶۲-۵۰.

مرزوقی، رحمت اله، محمدی، مهدی، خورسندیان، محمدعلی، و براهویی، فریده. برنامه درسی حقوق بشر در آموزش عالی: یک مطالعه کیفی. راهبردهای آموزش (راهبردهای آموزش در علوم پزشکی)، ۱۰(۶)، (۱۳۹۶). ۴۹۲-۵۰۷. SID.

<https://sid.ir/paper/174200/fa>

میرزازاده، عرفان، زمانی، سیدقاسم، محبی، محسن، رحیمی، فتح الله. (۱۴۰۲). نقش نهاد داوری بین‌المللی در حفظ صلح و امنیت جهانی با تأکید بر بازیگران غیردولتی. پژوهش‌های حقوقی، ۲۲(۵۶)، ۷-۴۸. doi: 10.48300/jlr.2021.300643.1745

نواب دانشمند، فریبا. بررسی برخی از روش‌های آموزش حقوق بشر. مجله حقوقی، (۱۳۸۶). (۳۷)، ۱۲۹-۱۶۷. SID. <https://sid.ir/paper/436436/fa>

نورزاده، احمدرضا، مطالعه تطبیقی بررسی جایگاه دروس تکنولوژی آموزشی در نظام تربیت معلم کشورهای انگلیس، کره جنوبی، ژاپن و ایران، پایان نامه دکتری، دانشگاه یزد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، (۱۳۹۹).

نیاورانی، صابر. منزلت «حق بر آموزش» در نظام بین‌المللی حقوق بشر. مجله تحقیقات حقوقی، (۱۳۸۹). (۵۲)، ۳۸۱-۴۳۳. SID. <https://sid.ir/paper/91898/fa>

Baran M., Maskan, A. K., Baran M., Türkan, A., & Yetisir, M. I. Examining High School Students' Attitudes towards Context Based Learning Approach with Respect to Some Variables. International Journal of Environmental and Science Education, (2016). 11(5), 851-865.

Bbubinski M. Teachers' role in curriculum development. MEd Thesis: Rand African University. (2018).

Bennett J., Grasel, C., Parchmann J., & Waddington, D. Research report. International journal of science education, (2017). 27(13), 1521-1547.

Cameron, J. The process of education. Cambridge. Harvard University Press. (2018).

Crawford M. O. Curriculum development. Nairobi: Longhorn Publishers. (2019).

Drexler, W. The networked student model for construction of personal learning environments: Balancing teacher control and student autonomy. Australasian journal of educational technology, (2015). 26(3).

Jirasatjanukul .K. & Jeerungsuwan .N. The Design of an Instructional Model Based on Connectivism and Constructivism to Create Innovation in Real World Experience. *International Education Studies* ,(2018). 11(3) ,12-17

King .D. & Henderson .S. Context-based learning in the middle years: achieving resonance between the real-world field and environmental science concepts. *International Journal of science education* , (2018). 40(10) ,1221-1238.

Kop .H. Hill .S. Context Based Science Instruction. *Education and Human Development*. (Master's Theses). State University of New York .New York(2018).

Rezaei .E. ZARAI .E. .Hatami .J. .Ali Abadi .K. & Delavar .A. Development of MOOCs instructional design model based on connectivism learning theory. *The Journal of Medical Education and Development* ,(2017). 12(1) ,65-86.

Siemens .G. "Connectivism: A learning theory for a digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning* .Retrieved January (2015) ,10 ,20-22.

Snider .L. & Keith M Teachers' role in curriculum development. MEd Thesis: Rand African University. (2019).

UNESCO. UNESCO's Work on Education for Peace and non-Violence, *Building Peace through Education*, Unesco,paris(2008).

Education Curricula Canadian Center for Teaching Peace, (2013). www.Peace education Curricula.html